

tidsskrift.dk

Folketal og Fødselshyppighed,

Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 3 (1900)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_7rk_0003-PDF/hto_7rk_0003_97000.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97000>

pdf genereret den : 28/5-2008

Folketal og Fødselshyppighed,

historisk-statistisk belyst.

Af

Marcus Rubin.

Da jeg for henved en Snes Aar siden skulde bearbejde Folketællingen 1880 for København, forekom det mig at være af Interesse at faa Kundskab om Københavns Folketal saa langt tilbage, som en saadan Kundskab antagelig kunde tilvejebringes. Jeg indsamlede da Kirkebogsmateriale for Fødslerne fra den Tid, Kirkebøgerne begyndte, og dette blev det centrale i min Afhandling „Bidrag til Københavns Befolkningsstatistik i Hundredaaret 1630—1730“¹⁾. Hvorfor jeg foretrak Kirkebogsmateriale fremfor Skattelister o. l. til Beregning af Folketallet og af dette Materiale atter Fødselsopgivelser fremfor Dødsopgivelser, er fremstillet i nævnte Afhandling. Jeg har ogsaa der gjort Rede for, med hvilke Forbehold Materialet maatte bruges. Som Helhed var det imidlertid godt og viste sig at kunne benyttes ikke blot som Grundlag for skønsmæssige Beregninger over Folketallet, men ogsaa, og maaske navnlig, til at belyse

¹⁾ Historisk Tidsskrift, 5. Række, III.

Spørgsmaal af ikke ringe social Interesse for Datidens Historie.

En Fortsættelse af den anviste Vej, med Benyttelse af andre Dele af Kirkebogsmaterialet eller for andre Dele af Landet, skete mærkelig nok ikke i den følgende Tid. Imidlertid kan det, og vil forhaabentlig, ske endnu, og jeg skal derfor paany tage det Spørgsmaal op til Undersøgelse: hvor vidt bør man, naar man har tilvejebragt et Fødselsmateriale fra Fortiden og vil benytte det til Beregning af Folketallet, gaa ud fra, at Fødselshyppigheden i gamle Dage var større end nu, og derfor til Udfindelse af Folketallet give Tallet en mindre Multiplikator end i vor Tid, eller snarere antage, at Fødselshyppigheden var mindre end nu, og derfor multiplicere Fødselstallet med et højere Tal end i vor Tid. Min Undersøgelse vil strejfe ind paa forskellige befolkningsstatistiske Omraader fra Fortids- og Nutidsstatistikken, og jeg beder den betragtet mere som Frugten af spredte Studier til det foreliggende Emne end som en skarpt afgrænset Behandling deraf; paa den anden Side er Emnet selvfølgelig ogsaa saare langt fra udtømt ved de her meddelte Data og Betragtninger¹⁾.

¹⁾ Naar jeg oven for har udtalt, at en historisk-statistisk Benyttelse af vore Kirkebøger saavidt mig bekendt ikke er sket siden min Afhandling af 1882, maa jeg undtage den i Aar fremkomne Afhandling af Dr. Gustav Bang: „Sjællandsk Landbefolkning i det 17. og 18. Aarhundrede“ (Historisk Tidsskrift, 7. Række, II). Paa Grundlag af Fødsels- (Daabs-) og Dødsangivelser i 30 sjællandske Sognes Kirkebøger for de halvandet Hundrede Aar ca. 1630—ca. 1780 har Forf. fremsat forskellige Betragtninger vedrørende Folketallet og Fødsels- og Dødelighedsforholdene paa hin Tid. Han udtaler den i og for sig rigtige Formodning, at Datidens sociale Ægteskabshindringer have haft Betydning for Fødselshyppigheden, men han giver intet Materiale til Vurdering

I.

I min ovennævnte Afhandling gik jeg ud fra, at Fødselshyppigheden i det syttende og attende Aarhundrede var ret antagelig, nemlig imellem 32 og 40 pro

af dette Forholds Rækkevidde. Dels af denne Grund, dels fordi det spredte statistiske Materiale, han i øvrigt støtter sig til, er urigtigt benyttet (jfr. nedenfor), er den Konklusion, han (S. 453) kommer til — „selv da den [Befolkningstilvæksten i den omhandlede Periode] var paa sit Højdepunkt, var den betydelig svagere end i vore Dage, og Grunden hertil maa søges ikke blot i en højere Dødelighed, men ogsaa i en relativt lav Fødselshyppighed“ — uden reel Betydning.

Selve Betoningen af det nævnte Momēt, Datidens sociale Ægteskabshindringer, er imidlertid fortjenstlig, og som Helhed er det af Interesse, at Forf. har fremdraget Kirkebogsmateriale fra hin Tid. Jeg tror ogsaa, at de 30 Landsogne, hvis Kirkebøger Forf. har udskrevet, ere en ret brugelig Repræsentation for de sjællandske Landdistrikter. En saadan Repræsentation vil og bør man ofte nøjes med i Statistik vedrørende Nutiden, for at naa frem i de omfattende Opgavers Behandling, og vil man ofte være nødt til at nøjes med i Statistik vedrørende Fortiden, simpelthen fordi Materialet er ukomplet. Selv ved Nutidsstatistik, hvor man dog har saa mange Kontrolmidler, maa man imidlertid være forsigtig med Brugen af et saadant „Udsnit“ (jfr. mine Bemærkninger om dette Emne i „Nationaløk. Tidsskrift“ 1898, S. 101 ff.), og ved Fortidsstatistikken, hvor der alt paa Forhaand er Faldgruber nok, bør man være end mere varsom med at lade Nemhedshensyn bestemme Materialets Størrelse. — For det foreliggende Tilfældes (de 30 Sognes) Vedkommende har jeg gjort følgende Prøve. De 30 Sogne havde ved Folketællingen 1801: 18491 Indb., samtidig havde Sjællands Landdistrikter 218616 Indb., de 30 Sogne udgjorde saaledes ca. $\frac{1}{12}$ af Helheden. I 1890 havde Sjællands Landdistrikter 453218 Indb.; i Forhold hertil skulde Sognene have haft 38336 Indb., men de havde kun 34276, d. e. 12 pCt. for lidt. Foraaavdt vare i det nittende Aarhundrede de 30 Sogne ikke typiske for Helheden. Udskiller man imidlertid af Sjællands Landdistrikter og af Sognene Københavns Amtsraadskreds, paa Grund af dennes særlige Udvikling i Aarhundredets Løb, faar man en Tilvækst 1801—90 for samtlige Landdistrikter af 76,39 pCt.

mille af Befolkningen — som Gennemsnit $\frac{1}{28}$ af Befolkningen — fordi man dengang baade offentlig og privat satte Pris paa Frugtbarhed.

Set fra Statens Side er Sagen klar nok. De mer-

og for Sognene (nu 28) af 76,65 pCt., hvad der altsaa tyder paa en omtrent ligeartet Udvikling.

Dr. Bangs Prøve paa, om de 30 Sogne egnede sig til Repræsentation, har været en Deling af Materialet „mekanisk“ i to Dele efter Sognenes alfabetiske Ordning, og de Data om Fødselsforhold m. v., han har beregnet for de første 15 Sogne, have da ogsaa saa nogenlunde passet paa de 15 sidste. Men hvis denne Prøve var tilstrækkelig og rigtig, skulde man jo kunne nøjes med Halvdelen af Materialet, de 15 Sogne! Forsøger man dette, finder man, at af de 28 Sogne uden for Københavns Amtsrædskreds havde de 14 første en Tilvækst 1801—90 af 83,14 pCt., de 14 sidste af 68,92 pCt.; Forskellen imellem, om man havde beregnet Landdistrikternes Tilvækst efter det sidste eller det første Procenttal, var altsaa bleven $\frac{1}{7}$, d. e. in casu (under Hensyn til den sjællandske Landbefolknings Størrelse 1801) ca. 28000 Indb. Endnu stærkere kommer Forholdet frem ved en Sammenligning af Tallene for de to Tællinger 1787 og 1801, en Periode, der jo staar det behandlede Tidsrum adskilligt nærmere. Tilvæksten 1787—1801 for første Halvdel af Sognene er 11,2 pCt., for anden Halvdel 13,9 pCt., Forskellen imellem, om man havde taget den ene eller den anden Procent som typisk for Tilvæksten, var altsaa bleven en Fjerdedel. Hvis saaledes Prøven paa, om Udsnittet var repræsentativt, skulde ligge i, at hver af de to Halvdele var undergivet samme Udvikling, kom vi til negativt Resultat. Tager man imidlertid samtlige 30 Sogne, synes, som sagt, Udfaldet heldigere — det gunstige Resultat hænger vel sammen med, at der er Tale om tidligere Tidens Landkommuner, hvis Forhold i en og samme Landsdel vare ret ensartede —, men det er jo kun paa et enkelt Omraade, Prøven er foretaget, at gaa videre var mig ikke af Interesse. Vil man fortsætte Kirkebogsstatistik ved Hjælp af Udsnit, bør disse formentlig, saavidt mulig, prøves paa Grundlag af vore længst tilbageliggende Folketællinger; der findes Materiale hertil, og Metoden er, trods Mangler, langt at foretrække for at give sig rene Tilfældigheder i Vold, hvor, som jeg har paavist, et Udsnit paa $\frac{1}{24}$ i Stedet for $\frac{1}{12}$ kunde have givet helt vildledende Resultater.

kantilistiske og i Reglen absolutistiske Stater havde Brug for mange Mennesker, til Hær, til Orlogsflaade og Koffardiflaade, til Agerbruget — hvor man bandt Bønderne til Jorden for at faa Arbejdskraft nok — og til den, naturligt eller kunstigt, stærkt opblomstrende Industri. Datidens økonomiske Forfattere ere da ogsaa alle optagne af deres Landes ringe Befolkningstæthed og af Forholdsregler derimod. Man vilde fremme Frugtbarheden, og man vilde hæmme Dødeligheden. I Virkeligheden var det dette sidste, det kom an paa, thi ingen Frugtbarhed forslog overfor de hærgende Krige, de voldsomme Pestangreb og, fremfor alt, de ustandseligt dræbende Koppesygdomme og andre snigende eller hidsige Sygdomme, som man ikke vidste Hjælp for, og som man ved Befolkningernes Vankundighed og hele Levesæt gav den bedst mulige Jordbund at brede sig i.

Staten havde dernæst Kirken ved sin Side; „vorder frugtbare og formerer Eder og fylder Jorden“ vare Biblens Ord, og de indpræntedes unge og gamle. Hermed er det — som jeg i sin Tid udtrykte mig — selvfølgelig ikke min Mening, „at man indgik Ægteskaber ifølge religiøse eller statsborgerlige Pligter eller ifølge Statsøkonomernes Lærdomme“. Men det var dog aabenbart ikke ligegyldigt, om den videst mulige Sætten Børn i Verden, der stedse er betragtet ikke blot som Ret, men Pligt i mindre reflekterende Tider, Befolkninger og Dele af Befolkningerne, havde en Støtte i, hvad der lærtes, prædikedes og ønskedes fra Samfundets ledende Kredse, eller om det modsatte havde været Tilfældet.

Hvad der imidlertid synes at tale imod, at Stat og Samfund virkelig ønskede en talrig Befolkning, er, at større Klasser af Samfundet end nutildags vare afskaarne

fra at gifte sig. Fortidens europæiske Lovgivning paa dette Omraade var paa sine Steder streng til Barbari. Det gjaldt om ikke at fylde Kommunerne med Personer og Familier, der faldt de besiddende til Last. I det klassiske Land for denne Lovgivning, Bayern, forbød Land- og Politiorningen af 1616 Tyenders, Daglejeres og andre uformuende Personers Giftermaal, og Straffelovgivningen af 1751 truede den, der uden Øvrighedstiladelse lod sig vie, og som da ikke kunde ernære sig uden Betleri m. v., med korporlig Straf og Indespærring¹⁾. — Det maa dog bemærkes, at i Danmark har man, fraset Indskrænkningerne i Militærpersoners Ægteskabsret, først i Løbet af det nittende Aarhundrede indført det økonomiske Moment i Lovgivningens almindelige Betingelser for Indgaaelse af Ægteskab²⁾.

Af større Betydning end den legale Indgriben var dog Fortidssamfundets økonomiske Struktur. Tyendeklassen var som nu ugift, men den var langt talrigere, Haand-

¹⁾ Se til hele dette Spørgsmaal Artiklen Eheschliessung i „Handwörterbuch d. Staatswissenschaften“, 2. Udg. Jena 1899.

²⁾ Fattigloven af 9. April 1891 bestemmer, at „naar en Mandsperson i Løbet af de sidste 5 Aar her i Landet har nydt Fattigunderstøttelse, som ikke er tilbagebetalt, er han ikke berettiget til at indgaa Ægteskab, medmindre Fattigbestyrelsen for hans Forsørgelseskommune dertil meddeler Samtykke“. Men da der første Gang herhjemme, ved Fd. af 30. April 1824, blev lovgivet paa dette Omraade, vare Bestemmelserne strengere, idet ifølge Fd. hverken Brud eller Brudgom maatte have nydt urefunderet Fattigunderstøttelse, og Tiden for dennes Modtagelse ikke var begrænset til de sidste fem Aar. Hele denne Bestemmelse fandtes ikke i det Kommissionsudkast, der laa til Grund for Ægteskabsfd. af 1824, men var indført af Kancelliet, fordi „Lovgivningen burde sætte Grænse for de mange Ægteskaber, der indgaas, til Skade for Samfundet, af Personer, der ikke have anden Udsigt til at ernære en Familie end den at nyde Understøttelse af Fattigvæsenet“ (Kollegialtidende 1824, S. 260).

værkets og Industriens Medhjælpere vare ikke som i vor Tid fri og uafhængige, men boede for en stor Del hos Mesteren og havde i hvert Fald mere end nu for Skik at vente med at gifte sig, til de selv bleve Mestre, hvad de ogsaa havde større Chancer for end nu, det samme gjaldt andre Medhjælpere hos næringsdrivende i Land og By o. s. fr.

Disse sociale Hindringer, ved Siden af de lovmæssige, hvor disse bestode og overholdtes, have utvivlsomt spillet deres Rolle, hvad man heller ingenlunde i hine Tider manglede Blik for. Men Betydningen af dem maa ikke overvurderes. At de fandtes i Stat og Samfund samtidig med, at man dog ønskede en talrig Befolkning, hang sammen med Datidens økonomiske Former for Livet og med Politistaten, og den Formindskelse i Giftermaal m. m., som herved opstod, var et nødvendigt Onde, som man efter de bestaaende Samfunds- og Statsformer ikke kunde komme udenom; men de virkede mindre, end man nutildags paa Forhaand vilde tro, fordi Alverden, saa snart man var fri af Hindringerne, gik hen og giftede sig.

Bekræftelsen heraf, og i det hele en eksakt Fremstilling af Vielseshyppighed og Vielsesalder i tidligere Tid, kan ikke støttes ved Kirkebogsmateriale, allerede af den Grund at Kopulationsfortegnelserne ikke angive Brudens og Brudgommens Alder. Derimod kan man for det at-
tende Aarhundrede danne sig et Billede af, hvornaar og i hvilket Omfang Befolkningen har giftet sig, gennem det Forhold mellem gifte og ugifte i de forskellige Aldersklasser (og Samfundsklasser), der fremgaar af Aarhundredets Folketællinger. Dette har jeg forsøgt at faa Rede paa ved en statistisk Be-

handling af Folketællingen 1787¹⁾. Danmarks (Kongerigets) Befolkning fordelte sig ifølge Folketællingen af 1787 paa følgende Maade efter Køn, Alder og gift eller ugift Stand:

Tabel 1.

Mandkøn	Ugifte	Gift	Enk.	Tilsammen
Under 20 Aar . .	169784	64	1	169849
20—40 — . .	73007	54987	1016	129010
40—60 — . .	7406	73000	3568	83974
60 Aar og derover	1279	25179	6904	33362
Tilsammen . . .	251476	153230	11489	416195
Kvindekøn				
Under 20 Aar . .	168888	895	9	169792
20—40 — . .	58475	68902	2683	130060
40—60 — . .	6782	65587	12176	84545
60 Aar og derover	2359	18143	18951	39453
Tilsammen . . .	236504	153527	33819	423850
I alt	487980	306757	45308	840045

Det hele Antal gifte udgjorde altsaa ved Folketællingen 1787: 306757, d. e. 365 pro mille af Befolkningen. Hundrede Aar efter, ved Folketællingen af 1890, udgjorde Antallet af gifte 748296 af en Befolkning paa

¹⁾ Nogen officiel Fremstilling af Folketællingen 1787 fremkom ikke, og kun spredtvise summariske Resultater ere offentliggjorte af Datidens og senere Forfattere. En Oversigt over Hovedtallene vil man finde i „Statistisk Tabelværk“ 1. Hæfte (Kbhvn. 1834), Indledningen; nogle Data til Belysning af Erhvervsforholdene ere nylig anførte af Westergaard i 1. Hæfte af „Sociale Smaaskrifter“ (Socialismen og Samfundsudviklingen, Kbhvn. 1899). Udførlige Generaltabeller over Tællingen, fremstillede med stor Omhu, findes i Statens Statistiske Bureau. Det er min Tanke, at de, i hvert Fald delvis, ved Lejlighed skulle fremkomme i en af Bureauets Publikationer. Foreløbig har jeg benyttet dem her til de i Teksten meddelte Uddrag og Betragtninger.

2,172380, altsaa kun 345 p. m. Der fandtes altsaa, i Forhold til Folkemængden, i 1787 20 pro mille flere gifte — eller 10 pro mille flere Ægteskaber — end i 1890.

Dersom nu Forholdet imellem Antallet af bestaaende Ægteskaber i et givet Aar og samme Aars Antal af fødte — levendefødte og dødfødte, ægtefødte og uægtefødte — var konstant, var Sagen klar nok. Thi det samlede Antal fødte udgjorde i 1890: 182 paa 1000 Ægteskaber (1,8 paa 10) og 31,4 p. m. af Befolkningen, Antallet af fødte vilde da i 1787 have udgjort $31,4 + 1,8$ p. m., altsaa 33,2 p. m. Den større Fødselshyppighed i det atende Aarhundrede, paa det nævnte Tidspunkt, var forsaavidt godtgjort. Men saa let lader Spørgsmaalet sig ikke løse. Det er saare langt fra, at Antallet af fødte i et Land kun er bestemt ved Antallet af bestaaende Ægteskaber. Disses Indgaaelsestid, Varighed og meget andet vedrørende Aldersfordeling, Fødsel og Død, foruden moralske og sociale Momenter, komme her i Betragtning. Fremfor alt kommer det imidlertid an paa Aldersfordelingen, thi hvor der er mange Børn, maa der jo, under i øvrigt lige Forhold, være faa Ægteskaber, og omvendt. Hvis man derfor, gennem Tallet paa bestaaende Ægteskaber, vil drage Slutninger om Vielseshyppigheden, maa man stille den i Forhold til de Aldersklasser, hvor Giftermaal overhovedet kan finde Sted. Vi ville derfor, paa Grundlag af Tabel 1, beregne Antallet af gifte i Forhold til Befolkningen over 20 Aar, og derefter sammenstille de fremkomne Procenttal med de tilsvarende fra Folketællingen 1890 (jfr. Statistisk Tabelværk, 4. Række, Litra A, Nr. 8 a).

Tabel 2.

Af 100 i hver Aldersklasse inden for hvert Køn:

a. Folketællingen 1787

	Mandkøn			Kvindekøn		
	Ugifte	Gifte	Enk.	Ugifte	Gifte	Enk.
20—40 Aar . . .	56,6	42,6	0,8	44,9	53,0	2,1
40—60 — . . .	8,8	86,9	4,3	8,0	77,6	14,4
60 Aar og derover	3,8	75,5	20,7	6,0	46,0	48,0
20 Aar og derover	33,1	62,2	4,7	26,6	60,1	13,3

b. Folketællingen 1890

20—40 Aar . . .	48,8	50,1	1,1	43,5	54,4	2,1
40—60 — . . .	8,8	85,0	6,2	12,0	73,4	14,6
60 Aar og derover	6,4	67,1	26,5	9,6	42,2	48,2
20 Aar og derover	28,2	64,6	7,2	27,1	58,2	14,7

Denne Tabel viser os straks Nødvendigheden af at udskille Befolkningen under 20 Aar, naar man vil bestemme Ægteskabshyppigheden, thi i hvert Fald for Mændenes Vedkommende finde vi, ifølge Tabellen, et forholdsvis mindre Antal gifte i 1787 end i 1890 — 62,2 pCt. mod 64,6 pCt. — altsaa modsat, hvad vi fandt, naar Befolkningen toges som Helhed. Dette staar i Forbindelse med, at Aldersklasserne under 20 Aar, hvor der jo saa godt som ingen gifte findes, ere stærkere repræsenterede ved Tællingen i 1890 end ved Tællingen i 1787. Men det maa dog straks føjes til, at Ægteskabernes Antal bedst bestemmes ved Antallet af gifte Kvinder: dette Tal er ved begge Tællinger noget større end Antallet af gifte Mænd, en Forskel, der bl. a. kan fremkomme ved, at nogle af de gifte Mænd kunne være Søfolk paa Rejse eller i øvrigt være midlertidig fraværende, og netop derfor er det rettest at lægge det stabilere Tal for Kvindekønnet

til Grund. Tallene for Kvindekønnet vise, at ogsaa naar man kun tager Hensyn til Befolkningen over 20 Aar, var Tallet paa gifte forholdsvis større ved Tællingen 1787 end ved Tællingen 1890. Hvorledes lader nu dette sig forene med Antagelsen om, at der for visse Dele af Befolkningen tidligere mødte sociale Hindringer for deres Giftermaal?

Vi betragte først Mandkønnet. For dette viser Tabellen i Aldersklassen 20—40 Aar 56,6 pCt. ugifte i 1787 mod 48,8 pCt. i 1890, altsaa et meget betydeligt Overtal i Fortiden. Man kunde ræsonnere saaledes: der er forholdsvis færre Personer under 20 Aar i 1787 end i 1890, altsaa maa der være forholdsvis flere over 20 Aar. Men naar dette er Tilfældet, kan Overtallet befinde sig i de første Aargange af 20^{erne}, hvor der er forholdsvis faa gifte, og dette er tilstrækkeligt til at forklare Overtallet af ugifte 1787. Denne Forklaringsgrund mister imidlertid sin Basis ved, at Overtallet af ugifte 1787 endog falder stærkest paa de senere Aar af Aldersklassen 20—40 Aar, hvad der vil ses af følgende Tal:

Mandkøn.

	20—30 Aar			30—40 Aar		
	I alt	Deraf ugifte	d. e. pCt.	I alt	Deraf ugifte	d. e. pCt.
1787 . . .	69383	55659	80,2	59627	17348	29,1
1890 . . .	151835	112044	73,8	134137	27715	20,7

Saaledes er der for Alderen 20—30 Aar, forholdsvis set, $\frac{1}{10}$ flere ugifte 1787 end 1890, men for Alderen 30—40 Aar næsten en halv Gang saa mange. (Vi kunne ikke komme Aldersaarene nærmere, da Folketællingen 1787 kun optoges i 10-Aars Aldersklasser.) Der maa altsaa ligge Realitetsaarsager til Grund, i Aldersklassen

20—40 Aar giftede man sig i Virkeligheden mindre i 1787 end i 1890.

Et Symptom paa, at man dog ogsaa undertiden giftede sig tidligere end nutildags, vil findes i, at Antallet af gifte Mænd (og Enkemænd) under 20 Aar ved Tællingen i 1787 udgjorde 65, ved Tællingen 1801: 116; i Forhold til Tallet paa den mandlige Befolkning under 20 Aar i 1801 og i 1890 skulde Tallet paa gifte under 20 Aar i 1890 da have været 300, men var kun — 12. Altsaa nogle giftede sig tidligere dengang end nu, mange senere. Hvorledes var Fordelingen?

Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal ere vi saa heldigt stillede, at Generaltabellerne for 1787 give en Fordeling af Befolkningen efter Køn, Aldersklasser og Civilstand i hver af de forskellige Erhvervsgrupper. Herefter har jeg uddraget følgende to Oversigter, henholdsvis for Danmarks Købstæder, incl. København, og for Danmarks Landdistrikter.

Tabel 3.

a. Købstæder, incl. København, ved Tællingen 1787.

Mandkøn 20 — 30 Aar.

	Ugifte	Gifte	Enk.	Tils.
Egentlige Embedsmænd	113	18	2	133
Landofficerer	184	12	1	197
Soldater	3630	432	14	4076
Søofficerer	53	3	„	56
Matroser	963	562	11	1536
Civile Embedsmænd	457	140	3	600
Købmænd	166	107	4	277
Deres Karle og Drenges	510	12	„	522
Kunstnere og Fabrikanter	130	126	1	257
Deres Karle og Drenges	927	112	4	1043
Haandværksmænd	302	503	8	813

Deres Svende og Dreng	3578	318	3	3899
Skipper, Fisker og søfarende	511	260	4	775
Andre næringsdrivende	258	271	2	531
Tjenestefolk	2574	105	6	2685
Daglejere	205	203	4	412
Rentenerer	39	9	"	48
Pensionister	39	3	"	42
Fattige	44	4	"	48
Andre	565	81	1	647
I alt	15248	3281	68	18597

b. Landdistrikterne ved Tællingen 1787.

	Ugifte	Gift	Enk.	Tils.
Gejstlige Embedsmænd	234	106	1	341
Civile Embedsmænd	85	37	"	122
Jordegodsejere	203	39	1	243
Gaardmænd	10459	4599	31	15089
Husmænd	622	1376	13	2011
Inderster	110	346	5	461
Kunstnere og Fabrikanter	435	329	4	768
Haandværksmænd	1953	1263	16	3232
Skipper, Fisker og søfarende	814	390	1	1205
Andre næringsdrivende	111	69	"	180
Tjenestefolk	24770	578	32	25380
Daglejere	334	1072	11	1417
Rentenerer	5	1	"	6
Pensionister	16	"	"	16
Fattige	159	16	1	176
Andre	101	36	2	139
I alt	40411	10257	118	50786

Af Byernes 18597 Mænd vare altsaa 15248 ugifte, d. e. 82,0 pCt., af Landets 50786 Mænd vare 40411 ugifte, d. e. 79,6 pCt.; de tilsvarende Tal for 20—30aarige Mænd i 1890 vare 73,1 pCt. og 74,2 pCt. — Samle vi nu først for Byerne Befolkningen i to Grupper, efter den sociale Stilling, faa vi følgende Oversigt:

<i>α.</i>		I alt	Deraf ugifte
Land- og Søofficerer		253	237
Embedsmænd		733	570
Købmænd		277	166
Kunstnere og Fabrikanter		257	130
Haandværksmestre		813	302
Skipper, Fiskere, Søfolk, indbefattet Orlogs- matroser		2311	1474
Andre næringsdrivende, indbefattet (selv- stændige) Daglejere		943	463
Rentenerer og Pensionister		90	78
		5677	3420
<i>β.</i>			
		I alt	Deraf ugifte
Soldater		4076	3630
Karle og Dreng hos Købmænd		522	510
do. hos Fabrikanter		1043	927
Svende og Dreng hos Haandværkere		3899	3578
Tjenestefolk		2685	2574
Fattige og andre		695	609
		12920	11828

I Klasse *α* have vi 5677 Personer, deraf 3420 ugifte, d. e. 60,2 pCt., i Klasse *β* have vi 12920 Personer, deraf 11828 ugifte, d. e. 91,5 pCt. De ubemidlede og uselvstændiges Klasse har altsaa over en halv Gang saa mange ugifte som de bedre stilledes. Begge Klasser have ganske vist Afvigelser inden for Gennemsnittet; dette gælder navnlig første Klasse, hvor, som man kunde vente, Officerernes Gruppe i det væsentlige bestaar af ugifte (ca. 94 pCt.), medens der paa den anden Side af Haandværksmestrenes Gruppe kun er godt $\frac{1}{3}$ (ca. 37 pCt) ugift. Men Købmændene og Fabrikanterne i første Klasse og deres Medhjælpere i anden Klasse svare til Gennemsnittet,

der udviser, at af den velstillede eller fritstillede Befolkning var $\frac{1}{10}$ gift i Alderen 20—30 Aar, af den øvrige Befolkning under $\frac{1}{10}$. Dette Forhold paavirkes aabenbart noget af, at Klasse α tæller en noget ældre Befolkning end Klasse β , fordi man selvfølgelig snarere i Slutningen end i Begyndelsen af 20^{erne} er selvstændig m. v.; at dette Moment imidlertid ingenlunde alene kan forklare den betydelige Forskel, men at denne ogsaa maa hænge sammen med dybtliggende sociale Aarsager, skal om lidt blive paavist.

En Deling af Landbefolkningen (Tabel 3 b) i to Klasser lader sig meget simpelt gøre saaledes, at vi i første Klasse tage alle Embedsmænd, Købmænd, Haandværkere, Sømænd og alle Arter af Landbrugere (samt de faa Rentenerer, Pensionister, fattige og andre), i anden Klasse kun Tjenestefolkene, der jo her paa en Gang repræsentere baade Tyende og Medhjælpere, de uselvstændiges Klasse. Saaledes faa vi

	I alt	Deraf ugifte	d. e. pCt.
Alle selvstændige . . .	25406	15641	61,6
Tjenestefolk	25380	24770	97,6

Første Klasse har altsaa et Antal ugifte af ca. 62 pCt. Tallet bestemmes ved Klassens Hovedbestanddel, Gaardmændene, der omfatte $\frac{3}{5}$ af den, hvoraf 69 pCt. ere ugifte; af de helt fine Folk, Embedsmænd og Herremænd, ere næsten tre Fjerdedele (74 pCt.) ugifte, men af Husmænd, Inderster og Daglejere er kun godt en Fjerdedel (27 pCt.) ugift. Som Helhed er denne Klasses Antal ugifte, 61,6 pCt., svarende til Tallet paa ugifte blandt Byernes selvstændige, 60,2 pCt. Antallet af ugifte mellem de uselvstændige paa Landet er derimod en Del større end i de uselvstændiges Klasse i Byerne — der

ogsaa er mere broget sammensat — nemlig 97,6 mod 91,5 pCt., nogen Væsensforskell er der dog aabenbart ikke.

Naar vi nu ville sammenholde den Kundskab, vi have erhvervet gennem Folketællingen af 1787, med tilsvarende Forhold for Nutiden, maa det desværre indrømmes, at Publikationerne af det nittende Aarhundredes Folketællinger i Danmark mangle Sammenstillingen mellem Erhverv, Aldersfordeling og Civilstand. Den vil fremkomme for Tællingen 1901, men med Hensyn til Fortiden foreligger der kun Materiale for Staden Københavns Vedkommende. Paa Grundlag af dette er der, med Benyttelse af Folketællingen 1885, i Rubin og Westergaards „Ægteskabsstatistik“ (Kbhvn. 1890) foretaget en summarisk Gruppering i 5 Klasser. Af disse omfatte Klasserne 1, 2 og 3: Embedsmænd, Sagførere, liberale Erhverv, Fabrikanter, Grosserere, større forretningsdrivende etc. (Kl. 1), mindre Haandværkere og industridrivende, Detaljhandlere, Værtshusholdere, Skibsførere etc. (Kl. 2), Lærere, Musikere, Assistenten o. s. v. (Kl. 3), medens Klasserne 4 og 5 omfatte underordnede Funktionærer, Tyende etc. (Kl. 4), Haandværkssvende, Fabriksarbejdere, Arbejdsmænd og i det hele den egentlige Arbejderstand (Kl. 5). Man kan herefter sammenstille Kl. 1—3 med Byernes foranstaaende Klasse α , Klasse 4 og 5 med β . Imidlertid er Aldersdelingen ved Folketællingens Erhvervsopgørelse i 1885 og derefter i nysnævnte Skrift foretaget efter Realhensyn og er ikke den sædvanlige Tiaarsdeling; vi have saaledes ikke Aldersklassen 20—30 Aar, men 18—25 og 25—30 Aar. Tallene for Aldersklassen 25—30 Aar lægge vi da til Grund for den følgende Sammenligning.

I Alderen 25—30 Aar var ved Tællingen 1885 i København 54,5 pCt. af den mandlige Befolkning ugift,

ved Tællingen 1890 var Tallet 53,7 pCt., og samme Aar var Tallet for samtlige Byer 52,4 pCt. Naar vi altsaa sammenligne Købstæderne 1787 med København 1885, kunne vi maaske betragte denne sidste som et Udtryk for Bybefolkningens Forhold hundrede Aar efter 1787.

De 54,5 pCt. ugifte i København 1885 inden for Aldersklassen 25—30 Aar fremkomme paa følgende Maade:

	I alt	Deraf ugifte	d. e. pCt.
Klasse 1—3 (α) . . .	4085	2538	62,1
Klasse 4—5 (β) . . .	8876	4521	50,9
	12961	7059	54,5

De uselvstændiges Klasse udgjorde herefter i Aaret 1885 i København 8876 af 12961, d. e. 68,5 pCt., i Aaret 1787 i samtlige Købstæder 12920 af 18597, d. e. 69,5 pCt.: den sociale Lagdeling var altsaa for saa vidt den samme. Men Procenttallene for ugifte vare højst forskellige:

	1787	1885
Klasse α . . .	60,2	62,1
Klasse β . . .	91,5	50,9

At nu Tallet paa ugifte i Klasse β kun var 51 pCt. i 1885 mod 92 pCt. i 1787, og at altsaa i det ene Tilfælde næsten Halvdelen, i det andet Tilfælde knapt $\frac{1}{10}$ var gift (eller Enkemænd), vil delvis kunne finde sin Forklaring i, at vi i 1885 kun have Aldersklassen 25—30 Aar for os, i 1787 Aldersklassen 20—30 Aar, og selvfølgelig falder langt den største Del af de ugifte paa den første Halvdel af Tiaarsaldersklassen. Men at dette Forhold langt fra er tilstrækkeligt til at forklare Forskellen, kan ses af, at i 1885 udgjorde i Aldersklassen 20—25 Aar det hele Antal ugifte 91,3 pCt., altsaa mindre end Antallet af ugifte i Klasse β 1787 for Alderen 20—30 Aar (91,5 pCt.), trods den

aabenbart langt højere Gennemsnitsalder for 20—30aarige end for 20—25aarige. Forskellen er saaledes af social Art: Datidens „Svende og Karle“ vare i Reglen ugifte, medens i vor Tid Haandværkssvende og Fabriksarbejdere, paa Grund af deres Lønnings Størrelse og Art (i Penge, ikke in natura), samt fordi de for en stor Del, som alt nævnt, ikke naa til nogen bedre Stilling ved at vente, i Reglen gifte sig som Svende og Arbejdsmænd m. m. Men paa samme Maade er det i højeste Grad karakteristisk, at vi for de selvstændiges Klasse finde et forholdsvis større Antal ugifte i 1885 end i 1787, thi dette vil sige, at af de selvstændige var der i 1787 i hele Aldersklassen 20—30 et forholdsvis mindre Antal ugifte end hundrede Aar efter i Aldersklassen 25—30 Aar. I 1787 var i Klasse α af 20—30aarige Mænd 60,2 pCt. i Byerne, 61,6 pCt. paa Landet ugifte, i 1885 var af 25—30aarige Mænd i København 62,1 pCt. ugifte.

Det ses altsaa, at naar vi ovenfor for Aaret 1787 fandt en langt mindre Procent ugifte i Klasse α end i Klasse β , da kan Forklaringen ikke ene søges i den formentlig højere Gennemsnitsalder for hin end for denne Klasse, eftersom Procenten for ugifte i Klasse α ogsaa er mindre end den tilsvarende Procent hundrede Aar efter for samme Klasse, uagtet Gennemsnitsalderen, paa Grundlag af det her behandlede Materiale, utvivlsomt er adskilligt lavere, og eftersom samtidig Bevægelsen for Klasse β har været lige den modsatte. Der har været en Realforskel mellem selvstændiges og uselvstændiges Giftermaalsalder dengang som nu, men hvor Giftermaalsprocenten var høj før, er den lav nu, og vice versa.

Selv om altsaa Samfundets sociale og økonomiske

Struktur i tidligere Tid forhindrede en Del af Befolkningen, den uselvstændige, fra at gifte sig, saa giftede paa den anden Side den selvstændige Del af Befolkningen sig langt tidligere end nutildags. Maaske tøvede man noget, som de ovenanførte Tal synes at antyde, i visse Kredse af de fineste Lag¹⁾. Men for den almindelige selvstændige Befolkning var utvivlsomt Giftermaalet i de unge Aar en given og selvfølgelig Ting.

De, der kunde gifte sig tidligt, gjorde det altsaa. Men ogsaa de, der først kunde gifte sig sent — naar de ikke mere vare Svende, Arbejds mænd etc. — giftede sig. Dette faar sit Udtryk i, at medens vi for Aldersklassen 20—40 Aar have 57 pCt. ugifte i 1787 mod 49 pCt. i 1890, saa have vi for Aldersklassen 40—60 Aar 8,8 pCt. ugifte ved begge Tællinger og for Aldersklassen 60 Aar og derover 3,8 pCt. i 1787 mod 6,4 pCt. i 1890 (jfr.

¹⁾ Dette bekræftes ogsaa af spredt Fortidsstatistik og af Datidens Forfattere. Bl. a. kan henvises til „De första officiella relationerna om svenska Tabelverket, årene 1749—1757“, udgivne af Hielt (Helsingfors 1899); disse officielle svenske Indberetninger fra Midten af det attende Aarhundrede ere af fremragende historisk-statistisk Interesse og foreligge nu i let tilgængelig Skikkelse. Det hedder her (S. 81): „Fidei commiser hindra i synnerhet Ridderskapets och Adels giftermål, hwartil en fåfång lystnad at med pragt föra Familiens namn bidragit“. I Præsten Baumann's Udgave af Süßmilch's „Die göttliche Ordnung“ foreslaar han (Bd. 3, Berlin 1776, S. 204 ff.), at fine Folk, der ikke have Raad til at gifte sig, fordi de ikke kunne opdrage deres Børn stands mæssigt, skulle lade sig vie til venstre Haand(!), herved kunne Børnene faa Moderens Navn og opdrages til Haandværkere etc., samtidig med at man undgaar at vække Forargelse hos Almuesfolk, som „weder einsehen noch beurtheilen können, was bei Leuten von vornehmen oder mittleren Stande zur Entschuldigung desselben (Konkubinat o. l.) vorgewendet werden kann“.

Tabel 2). Dette betyder med andre Ord, at de ugifte i den mandlige Befolknings yngre Aldersklasser i det attende Aarhundrede senere giftede sig i et saadant Omfang, at det Forspring, det nittende Aarhundredes mandlige Befolkning har, gaar tabt, naar man kommer op i Midaldersklasserne, og at der mellem de gamle kun er godt halvt saa mange ugifte i 1787 som i 1890. Nutildags gifter den almindelige Befolkning sig tidligt, eller den lader være at gifte sig; dengang giftede man sig, saa snart man kunde, og forblev fremfor alt ikke ugift.

Dog ikke nok hermed. Samtidig med, at vi i Alderen 40—60 Aar finde forholdsvis lige saa mange ugifte i 1787 som i 1890, finde vi flere gifte (86,9 mod 85,0 pCt.), fordi Tallet paa gifte ogsaa rekrutteres fra Enkemændene, der ere færre i Tal 1787 end 1890. Man vilde ikke blot ikke være ugift, men man vilde heller ikke være Enkemand i fordums Tider. Den mandlige Befolkning over 20 Aar udviser i 1890: 7,2 pCt. Enkemænd, i 1787: 4,7 pCt., og om end her Forskel i Dødelighed m. m. kan gøre Forholdet en Del kompliceret, saa er der ingen Tvivl om, at Tallene ere et sandt — om end ikke et kvantitativt præcist — Udtryk for Enkemændenes langt større Giftermaalstilbøjelighed da end nu. Naa vi til Aldersklasserne 60 Aar og derover, træffe vi derfor i 1787 tre Fjerdedele af de gamle gifte, mod kun to Trediedele i 1890; den Gang fandtes nøjagtig $\frac{1}{3}$ flere end nutildags af de mandlige gamle i Ægtestand.

Den formidskede Tilbøjelighed hos Enkemænd til at gifte sig finde vi stadfæstet i den moderne Statistik — hvor der staar Materiale til vor Raadighed til fuldt rationel Undersøgelse —, og jeg skal, i Fortsættelse af ovenstaaende, anføre følgende Par Tal:

Af 10000 Mænd, der indgik Ægteskab, viedes

	1ste Gang	2den Gang	3die Gang	4de Gang og derover
1855—59	8665	1234	92	9
1890—94	8901	1031	63	5

I Løbet af 35 Aar var altsaa blandt hver 10000 Brudgomme Antallet af Enkemænd gaaet ned fra 1335 til 1099. Nedgangen i selve Vielseshyppigheden for Enkemænd fremgaar endelig af, at medens der i 1860—69 aarlig viedes 6,10 pCt. af Enkemands-Befolkningen, var Tallet i 1885—94 gaaet ned til 3,95 pCt. Dette, for enhver Pris at skulle have en Hustru — selv om man kun sent kan komme til at gifte sig, eller selv om det kun kan ske ved at gifte sig gentagne Gange — har aabenbart haft stærk Rod i Fortidens Mening om, hvad der var ret og rimeligt.

Vi gaa herefter over til at betragte Procenttallene for Kvindекønnet i Tabel 2. Som alt een Gang sagt, var der i Befolkningen over 20 Aar færre ugifte og flere gifte Kvinder i 1787 end i 1890, Ægteskabernes Antal i Forhold til Befolkningen var større. Men giftede nu ogsaa Kvinderne sig i 1787 senere end i 1890?

Herimod taler, at i Alderen under 20 Aar har Folketællingen 1787 904 gifte Kvinder (og Enker), hvortil der i 1890, efter Forholdet til Antallet af Kvinder under 20 Aar ved de to Tællinger, skulde svare godt 2500, medens Tallet kun er 956! Imidlertid finde vi i Tabel 2, at Antallet af ugifte i Alderen 20—40 Aar er 44,9 pCt. i 1787 mod 43,5 pCt. i 1890, hvad der peger hen paa lignende Forhold som for Mændenes Vedkommende: tvungen ugift Stand for visse Kredse af Befolkningen. Dette er sikkert ogsaa til en vis Grad rigtigt, thi Tyende-

klassen, der var langt talrigere end nutildags, kunde ikke gifte sig. Men Forholdet er dog langt fra af den Betydning som for Mændene. Nogen Paavisning heraf efter Folketællingens Erhvervsmateriale egner dette, for Kvindet, sig ikke til. Men at Kvinderne i langt ringere Grad end Mændene kom til senere Gifte end i vor Tid, vise følgende Tal:

		Ugifte i pCt. af samtlige Kvinder	
		1787	1890
20—30 Aar . . .	64,4	62,2	
30—40 — . . .	20,1	21,5	

Saaledes ere de ugifte vel noget i Overtal i 20—30 Aars Alderen — maaske endda delvis ved en tættere Opfyldning af Aarene nær ved 20 Aars Alderen i 1787 end i 1890 —, men allerede i 30—40 Aars Alderen er Forholdet vendt om, idet Nutiden har de fleste ugifte Kvinder, og komme vi derefter til de højere Aldersklasser, finde vi i Alderen 40—60 kun 8 pCt. ugifte i 1787 mod 12 pCt. i 1890, i Alderen 60 og derover 6,0 pCt. mod 9,6. Lad der saaledes ogsaa i visse Lag af Befolkningen have været en Del flere nogleogtyveaarige ugifte Kvinder dengang end nu — samtidig med, at der i nogle Kredse var flere helt unge Hustruer —, saa indhentede de det forsømte snarest muligt. Heller ikke kendtes hos Bourgeoisiets Kvinder den moderne Selvforsørgelse, ingen havde Lyst til at blive „gammel Jomfru“, og Chancen derfor har, som Tallene udvise, for den kvindelige Befolkning som Helhed aabenbart været langt mindre end nu.

Man naar altsaa for begge Køn til følgende Resultat: uagtet man i de „selvstændige“ Samfundslag i det attende Aarhundrede som Regel giftede sig tidligere

end nutildags, var den gennemsnitlige Vielsesalder dog højere, fordi man i de talrigere „uselvstændige“ Samfundslag giftede sig senere. Dette Forhold er dog langt mere udpræget for Mændenes end for Kvindernes Vedkommende, og en yderligere Forøgelse af Mændenes Gennemsnits-Viellesalder maatte fremkomme derved, at Enkemænd i langt højere Grad end nu indlød sig i nyt Ægteskab. Saaledes har der været en væsentlig større Afstand imellem Brudgoms og Bruds Alder end i vor Tids Ægteskaber, et Forhold, der dog, gennemsnitlig set, blev noget udjævnet ved, at man ogsaa hyppigere end nu saa unge Mænd gifte sig med aldrende Kvinder, fornemmelig Enker.

Hvordan Udviklingen op til vor Tid til Stadighed har ført bort fra Fortidsretningen, vil ses af, at af 1000 Vielser fandt i 1855—59 752 Sted mellem ugifte Mænd og ugifte Piger, i 1890—94: 860, saaledes at omvendt de Vielser, hvor en af Parterne eller begge forhen havde været gift, gik ned fra 248 til 140 p. m., og paa samme Maade finde vi, at de Ægteskaber, hvor Brudgommen kun var nogle faa Aar ældre end Bruden, har været i uafbrudt Tilvækst, de Ægteskaber, hvor Aldersforskellen var stor, i uafbrudt Aftagen i den sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede (Statistisk Tabelværk, l. c.).

Folketællingen 1787 har vist os, at Ægteparrene, navnlig Brudgommene, i Fortiden have haft højere Vielsesalder end i Nutiden; men ingen vilde dengang være ikke-gift, selv ikke de, der alt een Gang havde været i Ægteskab, derfor giftede man sig mere, og Antallet af bestaaende Ægteskaber var større end i vor Tid.

II.

Gaa vi nu fra disse Betragtninger angaaende Vielserne over til Spørgsmaalet om selve Fødselshyppigheden, da er det jo rimeligt først at søge at komme til Klarhed over Fødselshyppigheden for ægtefødte. Da det er Kvinderne, som føde Børn, og — forstaaet cum grano salis — Kvindernes Talrighed, der bestemme Børnenes, saa maa det jo paa Forhaand synes at tale for en større Fødselshyppighed af ægtefødte Børn, at der ikke blot i Forhold til hele Befolkningen, men ogsaa i Forhold til samtlige voksne Kvinder fandtes flere gifte i 1787 end i 1890. Da endvidere dette bl. a. staar i Forbindelse med, at gentagne Ægteskaber, som vi ovenfor saa, vare langt hyppigere end nu, og da en Mand maa antages at faa flere Børn i to korte Ægteskaber med to Hustruer, end i et langt med een, saa er her jo en yderligere Grund til at forudsætte stor Fødselshyppighed. Men hvad der taler derimod, er Ægtefællernes højere Vielsesalder; ganske vist er det væsentligst Hustruens Alder, der bestemmer Frugtbarheden, men dels faar dog selvfølgelig tillige Mandens Alder Indflydelse paa Børnetalrigheden, dels maa ogsaa Hustruens Alder, efter det foran paaviste, antages at have været gennemsnitlig højere end nu, ikke blot paa Grund af det større Antal Enker, der blev gift, men ogsaa paa Grund af, at en Del af de ugifte først ret sent indtraadte i Ægteskab. Lad nu Forskellen i Gennemsnitsalder ikke være særdeles betydelig —, at den i og for sig kan have spillet en Rolle med Hensyn til Frugtbarheden, ligger i Sagens Natur.

Dog, ligesom vi før saa, at baade Mænd og Kvinder vel bleve standsede i deres Giftermaal af saadanne sam-

fundsmæssige Skranker, de ikke kunde komme over, men at de, saa snart ske kunde, fulgte deres heldigere stillede Medborgeres Eksempel og giftede sig, saaledes træffe vi ogsaa her — ved Børneavlen — en lignende Bestræbelse for at indhente det forsømte, hvorved man, som ved Ægteskaberne, endog naaede ud over Nutidens Præstationer. Hvad Naturen, ved sene Giftermaal, forbød, lod sig ikke ændre, men ogsaa her var kun Skranken.

Med andre Ord: det er ikke alene Vielsesalderen, der for en væsentlig Del bestemmes samfunds- og sædvanemæssigt, men dette gælder ogsaa Ægteskabernes Børnetal. Om Vielsesalderen er højere eller lavere, kan selvfølgelig være et afgørende Moment, men selv ved samme Vielsesalder kan Børnetallet, samfunds- og sædvanemæssigt, blive forskelligt. Forinden jeg i det følgende gaar ind paa nærmere at paavise dette, skal jeg endnu tilføje, at under i øvrigt lige Forhold vil den større Børnedødelighed medføre større Frugtbarhed, ikke blot af psykologiske Grunde, for at erstatte det mistede Barn, hvis Opdragelse m. m. ikke heller økonomisk kan komme i Betragtning, men ogsaa af rent fysiske Grunde, fordi Diegivning o. l. ikke optræder hindrende. Og Fortiden havde, som bekendt, en langt større Børnedødelighed end Nutiden — sikkert blandt andet paavirket af, at man i Ægteskaberne i saa stor Maalestok som muligt satte Børn i Verden, til Skade for selve Afkommet: en *circulus vitiosus*.

Det typiske Eksempel paa, at der med tidlige Ægteskaber ikke behøver at følge stor Fødselshyppighed, er, som bekendt, Frankrig. I Tiaaret 1881—90 var det aarlige Antal Vielser i Frankrig 7,4 paa 1000 Indbyggere, det samme Antal som i „Vesteuropa“ som Helhed, og

Brudenes Vielsesalder var i Frankrig lavere end „Vesteuropas“¹⁾. Samtidig var Antallet af levendefødte paa 1000 Indbyggere i Frankrig 23,9 mod 32,9 i „Vesteuropa“ som Helhed. Med samme Giftermaalshyppighed er der altsaa en Forskel i Fødselshyppighed af næsten en Procent. Rundt taget kan det siges, at der paa 1000 gifte Kvinder i Alderen 15—45 Aar falder aarlig 200 ægte Fødsler i Frankrig, 300 i hele „Vesteuropa“.

Aarsagen til den ringe ægteskabelige Frugtbarhed i Frankrig skyldes økonomisk-socialt Hensyn, Ønsket om ikke at forringe sin egen og sine Børns økonomisk-socialt Stilling. Det er samme Forhold, der ligger til Grund for, at vi ved Folketællingen i København 1880 fandt, at naar vi sammenstillede Arbejderfamilierne med Familierne hos den Del af Bourgeoisiet, der havde bestemte, men knappe Indtægter, og som vilde hævde sit sociale Niveau, saa var — under i øvrigt lige Vilkaar for Ægteskabernes Varighed og Ægtefællernes Alder — Antallet af Børnefødsler pr. Ægteskab hos hine en Femtedel større end hos disse²⁾.

Med Hensyn til Tilvækst eller Nedgang i Ægteskabsfrugtbarheden finde vi, at i Frankrig har i det sidste Slægtled Antallet af Vielser stadig svinget omkring $7\frac{1}{2}$ pro mille af Befolkningen, medens Antallet af Fødsler har været i uafbrudt Nedgang, fra $26\frac{1}{2}$ til $22\frac{1}{2}$ pro mille. Af andre Data, der pege i lignende Retning, skulle følgende anføres.

¹⁾ Ved „Vesteuropa“ forstaas Europa, fraregnet Galizien, Ungarn, Rusland og Balkanstaterne („Østeuropa“). Jfr. Sundbärg: Statistiske Öfversigtstabeller för olika Länder (1896 ff.), hvorfra forskellige af de her benyttede internationale Tal ere uddragne.

²⁾ Rubin og Westergaard: Ægteskabsstatistik. S. 79 ff.

I Staden Berlin udgjorde Antallet af ægtefødte pr. 1000 Kvinder i Ægteskab:

i Aaret 1876	240
- Treaaret 1877—79 gennemsnitlig	220
- — 1880—82 —	199
- — 1883—85 —	184
- — 1886—88 —	174
- — 1889—91 —	166
- — 1892—94 —	151
- — 1895—97 —	138

Nedgangen i det gennemsnitlige Antal af ægtefødte pr. bestaaende Ægteskab har altsaa været uafbrudt i Løbet af de sidste nioogtyve Aar og har udgjort over $\frac{2}{5}$, et Resultat, der ikke beror paa nogen Forskydning af de gifte Kvinders Alder, da en Sammenstilling af Antallet af fødte indenfor de forskellige Aldersklasser af gifte Kvinder giver samme Resultat ¹⁾.

En lignende Nedgang i Ægteskabsfrugtbarheden som for Berlin vil fremgaa af følgende Tabel, hvor jeg har beregnet Ægteskabsfrugtbarheden for København:

Tabel 4.

	1	2	3
	Antal af gifte Kvinder under 45 Aar ved Folketællingen	Gnstl. aarligt Antal ægtefødte, levende- fødte	2 i pro mille af 1
København			
1880	26097	1875—84: 7039	270
1885	32412	1880—89: 8162	252
1890	35656	1885—94: 8440	237
1895	37464	1890—99: 8041	215

¹⁾ R. Böckh: Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin. 1899. S. 47 og S. 56.

I Løbet af de sidste femogtyve Aar er altsaa den ægteskabelige Frugbarhed i København gaaet ned med en Femtedel.

Endelig har jeg for Danmark som Helhed foretaget følgende Beregninger. I Perioden fra Midten af 1880^{erne} indtil Dato var Antallet af ægtefødte Børn i Danmark 863934 levendefødte og 21877 dødfødte, samtidig var Vielsernes Antal ialt 220216. Dele vi Perioden i to Gange syv Aar, faa vi følgende Tal:

Tabel 5.

	Antal indgaaede Ægteskaber	Fødte i Ægteskab (levende- og dødfødte)	d. e. pr. indgaaet Ægteskab
Danmark			
1885—91	105445	438639	4,16
1892—98	114771	447172	3,90
1885—98	220216	885811	4,02

Vi finde altsaa en Nedgang i Antallet af ægtefødte pr. indgaaet Ægteskab af $\frac{1}{16}$, men selve Sammenstillingsmaaden, mellem Vielser og fødte, giver usikre Resultater, eftersom et Aars Fødsler snarere bestemmes af de foregaaende Aars end af samme Aars Vielser; et stort Antal Vielser i et givet Aar forhøjer Divisor, uden endnu at have kunnet sætte sig tilstrækkelige Spor i Fødsels-tallet, hvad der gør Fødselskvotienten for ringe, og omvendt. Imidlertid er Fremgangsmaaden bekvem for hurtig at faa et Overblik, og Fejlen kan ikke blive stor, naar der tages et nogenlunde rundeligt Antal Aar, inden for hvilke der antagelig vil finde en Udjævning Sted. Et Syvaar, som her er valgt, er formentlig det Antal Aar, der i Almindelighed vil medgaa efter Vielsen til fire Fødsler, Gennemsnitstallet pr. Ægteskab i Danmark. At Nedgangen i Ægteskabsfrugtbareheden, der her er sum-

marisk angivet, ogsaa lader sig paavise paa fuld eksakt Maade, vil fremgaa af følgende Oversigt:

Af 1000 gifte Kvinder inden for hver Aldersklasse i Alderen 16—50 Aar bleve Mødre:

	1878—82	1885—94
	gnstl.	gnstl.
under 25 Aar	508,3	491,4
25—30 —	396,2	390,8
30—35 —	319,0	297,0
35—40 —	236,4	227,6
40—45 —	117,1	111,9
45—50 —	13,4	11,7

De to Kolonnens Tal ere byggede paa Fødselskemaernes Oplysninger om de fødendes Alder — hvilke Oplysninger ikke kunne føres længere tilbage end 1878 — og Opgivelserne ved Folketællingerne 1880 og 1890 af de gifte Kvinders Alder. (Jfr. de paagældende Bind af Statistisk Tabelværk.) Dette er Grunden til, at Sammenligningen er foretaget mellem Gennemsnittet af et Femaar og Gennemsnittet af et Tiaar, begyndende og endende førend de ovenstaaende Opgivelser om Tallet paa Vielser og fødte.

Som man ser, er der Nedgang i Frugtbarheden i enhver af Aldersklasserne, og da den alt er meget udpræget i den yngste Aldersklasse (under 25 Aar), kan Grunden til den ikke søges i Nedgang i Kvindernes Vielsesalder, et Moment, der jo i og for sig kunde have Betydning, fordi Kvinder, der kun kunne føde faa Børn, eller der, i Forening med deres Ægtefæller, kun ønske faa Børn, selvfølgelig yde et forholdsvis ringere Kontingent til den højere Aldersklasse, naar de alt have faaet Børn i den lavere. Derimod kunde man mene, at Nedgang i Kvindernes Vielsesalder i anden Sammenhæng

spillede en Rolle. Gennemsnitsalderen for Kvinder ved Vielsen var i 1855—59: 28,6 Aar, og derefter gik den uafbrudt ned fra Femaar til Femaar og var i 1890—94: 26,8 Aar. Idet nu de lavere og mere frugtbare Aldersklasser saaledes stedse ere blevne mere fyldte af unge Hustruer paa de højere Aldersklassers Bekostning, kunde man antage, at herved Nedgangen i hver enkelt Aldersklassers Frugtbarhed var bleven opvejet; dette er imidlertid ikke Tilfældet. Naturligvis viser den samlede Nedgang i Ægteskabernes Frugtbarhed sig med ringere Styrke, end den vilde have gjort, hvis Hustruerne ikke vare blevne stedse yngre, men den enkelte Aldersklassers formindskede Frugtbarhed slaar dog igennem, saa at Følgen er, at medens der i 1875—84 for hver 1000 gifte Kvinder i Alderen 16—50 Aar fødtes 248,5 Børn i Ægteskab, var Tallet i 1885—94 kun 236,9 — altsaa en Formindskelse paa hver 10000 fødedygtige Hustruer af 116 Børn. Omvendt vise disse Data os saaledes ogsaa, at der med en tidligere Perodes højere Vielsesalder fulgte større Fødselshyppighed.

Af den foranstaaende Oversigt fremgaar det — hvad enten vi se hen til det ekstraordinære Land Frankrig, til den moderne Millionby Berlin, til de forskellige Samfundsklasser i København, eller til denne By og Danmark som Helhed i det sidste kvart Aarhundrede —, at Børnetallet pr. Ægteskab, selv under i øvrigt lige Forhold med Hensyn til Ægtefællernes Alder o. s. v., varierer, og dette i Kraft af socialøkonomiske Overvejelser og Sædvaner. Der synes i vor Tid at være en bestemt Tendens til Nedgang i Ægteskabsfrugtbarheden, hvad der troligvis staar i Forbindelse med, at den moderne

Arbejderbefolkningens forøgede Uafhængighed og forøgede Indtægter vel muliggøre tidligere Giftermaal end før, men samtidig hos den ny Middelstand har fremkaldt Middelstandsforøgelser, der virke tilbageholdende paa Ægteskabsfrugtbarheden. Og i hvert Fald hos den rigtige Middelstand ere saadanne „Fornemmelser“ utvivlsomt langt stærkere til Stede end tidligere. — Om der imidlertid her er Tale om mere end forbigaaende Fænomener, skal jeg ikke i denne Sammenhæng komme ind paa at drøfte. Det har kun været mig om at gøre at konstatere Forskellen mellem Nutid og Fortid.

Hvad det attende Aarhundrede angaar — Tiden før Malthus — maa det, som alt sagt, antages, at som Hovedregel satte kun Naturen en Grænse for Ægteskabsfrugtbarheden. Særdeles paalidelige Oplysninger have vi ikke om disse Forhold, men nogle Data skal jeg dog anføre. I min ovenfor nævnte Afhandling om Københavns Befolkningsforhold 1630—1730 findes brugelige Oplysninger om Tallet paa Vielser og Tallet paa ægtefødte for 10 Aar, nemlig Aarene 1697—1700, 1702—04 og 1727—29. I disse 10 Aar var det gennemsnitlig aarlige Antal Vielser 659, det gennemsnitlig aarlige Antal ægtefødte døbte 2142, altsaa pr. indgaaet Ægteskab 3,25 døbte. I Tiaaret 1890—99 blev der i København indgaaet 27653 Ægteskaber, og der fødtes inden for Ægteskab 80411 levendefødte, 1847 dødfødte Børn, altsaa i alt pr. indgaaet Ægteskab 2,97 levende- og dødfødte. Regne vi rundt 3 Børn pr. Ægteskab, og føje vi til de nysnævnte 3,25 pr. Ægteskab ved Aar 1700 c. 8 pCt. — vel det mindste Tillæg for dødfødte (= døde før Daaben) paa hin Tid —, saa faa vi Ægteskabsfrugtbar-

heden i København bestemt som ca. 3 Børn pr. Ægteskab omkring Aar 1900 mod ca. $3\frac{1}{2}$ omkring Aar 1700¹⁾).

Gaa vi nu fra det specielle Omraade, København, til Landet som Helhed, saa mangle vi her Materiale til en Konstatning af Ægteskabsfrugtbarheden. Jeg tror, vi maa nøjes med, hvad der foreligger om almindelig „europæisk“ Ægteskabsfrugtbarhed i de nærmest foregaaende Aarhundreder, og vor Viden er, mig bekendt, ikke bleven væsentlig forbedret, siden Süssmilch's saalydende Udsagn: „Was nun die Fruchtbarkeit der Ehe selbst anlangt, so wird erwiesen werden, dass nach einer Mittelzahl, die

¹⁾ Med Hensyn til Tillæget af 8 pCt. for døde før Daaben i Fortiden, jfr. Historisk Tidsskrift, l. c. S. 506. — Naar Dr. Bang i sin Afhandling (l. c. S. 450) kommer til andre Resultater end de her nævnte, er det bl. a., fordi han regner Fortidens døbte lig Nutidens fødte.

Selv $3\frac{1}{2}$ Børn pr. Ægteskab var jo ikke meget og skyldes de ganske særlige Forhold i Hovedstaden, med det uforholdsmæssigt store Antal Militære, Haandværkssvende og Tyende, der først meget sent kunde gifte sig. Til Gengæld har sandsynligvis Tallet paa uægtefødte været meget betydeligt (jfr. nedenfor). Det samlede Antal fødte (levende- og dødfødte, ægte- og uægtefødte) udgjorde i 1890—99: $31\frac{1}{2}$ p. m. af Befolkningen; med et Antal ægtefødte pr. Vielse af 3,5 vilde Fødselskvotienten blive $35\frac{2}{3}$ p. m., d. e. $\frac{1}{28}$ af Befolkningen (jfr. ovenfor S. 4).

Om Sammensætningen af Københavns Befolkning i tidligere Tid henvises til min Afhandling af 1882, se ogsaa for Perioden omkring Aar 1800 mit Skrift „1807—14“, 2det Kapitel. Jeg benytter Lejligheden til at gøre opmærksom paa (hvad der nu er bleven mig klart ved Bearbejdelsen af Tællingen for 1787), at i dette Kapitel er fejlagtig Betegnelserne 1—11 Aar, 11—21 Aar o. s. v. i Folketællingen af 1801 tagne som 1 til under 11 Aar, 11 til under 21 Aar incl., i Stedet for at de maa forstaaes som „indtil man gaar i sit 11te Aar“ o. s. v., saa at de svare til vore Tiaars-Aldersklasser (0 til under 10 Aar, 10 til under 20 Aar o. s. v.); nogle af Forholdstallene i det nævnte Kapitel maa derfor ændres, men i Sammenhængen have disse Ændringer ingen Betydning.

aus sehr grossen Summen ganzer Länder genommen ist, 4 Kinder auf jede Ehe durch die Bank können gerechnet werden“. Af hele Süssmilch's efter Omstændighederne omfangsrige Tabelmateriale viser den fyldigste, „General-liste over alle gamle kgl. preussiske og kurbrandenborgske Provinser“, følgende Tal:

	Viede Par	Døbte	Døbte pr. Par
1717	21118	82160	3,9
1718	20560	80567	3,9
1719	18663	83713	4,5
1720	18637	78124	4,2
1721	19475	75275	3,9
1722	20077	81770	4,1
1723	21109	83515	4,0
1724	21181	84946	4,0
1725	19877	82393	4,1
1726	20331	83396	4,1
1727	20469	81552	4,0
1728	22044	82970	3,8
	243541	980381	4,0

Som man ser, er det en Liste, der baade i sine absolutte og relative Tal frembyder faa Svingninger, og det meget omfattende Materiale — svarende til en større Befolkning end i samtlige den danske Konges Riger og Lande paa hin Tid — er, som det synes, ingenlunde optaget kritikløst af Süssmilch; Resultatet, der i øvrigt ogsaa vilde fremkomme ved en Sammenstilling af tidligere Aars Vielser med senere Aars døbte, bestyrkes da ogsaa af Værkets øvrige Tabeller for længere Aarrækker og forskellige Landsdele m. v., ligesom ogsaa af den svenske Statistik ¹⁾.

¹⁾ Süssmilch. l. c. I. S. 167 ff. og Tabelbilagene. — Jfr. for Sverige: „De första officiella relationerna“ etc., S. 87: „Proportion

Vi komme altsaa næppe Sagen nærmere end ved at regne med de fire Børn pr. Ægteskab. Vi faa da 4 døbte Børn pr. Ægteskab, medens vi ovenfor for Nutidens Danmark fandt 4, baade levende- og dødfødte, Børn pr. Ægteskab. Forskellen mellem Fortid og Nutid skulde da i denne Sammenhæng kunne betegnes ved, at Ægteskaberne før vare saa meget frugtbarere end nu, som Dødfødselsprocenten beløb sig til —, og den var klækkelig i tidligere Aarhundreder!

Nogen eksakt Opgørelse af Ægteskabsfrugtbarheden i Fortiden kan naturligvis ikke tilvejebringes, og i hvert Fald ingen, der vilde række til fra By til By, fra Land til Land, fra Aarhundrede til Aarhundrede — allerede af den Grund, at der jo ligesom nu, om end formentlig mindre end nu, var betydelig Forskel efter Tid og Sted. Saa meget fremgaar dog af de spredte Data, der staa til Raadighed, at Antallet af fødte pr. Ægteskab snarere var større end mindre ved Aar 1700 end ved Aar 1900.

Men naar dette er Tilfældet, betyder det i Virkeligheden en langt større Ægteskabsfrugtbarhed før end nu. Thi man glemme ikke, at Ægteskaberne vare langt

emellan ägta barn och hionelag 40 af 10 eller 400 pCt.* At der her ved fødte forstaas døbte, ses l. c. S. 18. Om Tallene for hvert enkelt Aar 1749—57, se Relationen af 1761, S. 72, sammenholdt med S. 87. — At man i Tyskland og Sverige m. m. kendte sene og abnorme Ægteskaber (ung Mand med Enke o. s. v.) lige saa godt som i Danmark, fremgaar af selve de her nævnte Værker og de deri indeholdte Beklagelser derover; en Overførelse af Udlandets Statistik til Danmark forstyrres altsaa ikke af dette Forhold. Noget andet er, at en saadan Overførelse selvfølgelig i og for sig er en Nøds-Akt —, indtil bedre Tider ved rationel Indsamling af Kirkebogsmateriale kan bringe dansk Stof til Sagens Belysning.

kortvarigere. Ægteskaberne stiftedes for visse Dele af Befolkningen (og dermed gennemsnitlig) senere end nu; dels derfor, dels og navnlig fordi Dødeligheden, ikke mindst ved Barselsengene, var langt større for et Par Hundrede Aar siden end nu, saaledes at altsaa Datidens Ægteskaber begyndte senere og endte tidligere — hvad der ganske særlig maatte gælde de gentagne Giftermaal, Fortiden var saa rig paa — har altsaa tidligere Tiders Ægteskaber haft en væsentlig mindre gennemsnitlig Varighed end Nutidens. Naar desuagtet Antallet af fødte pr. Ægteskab var mindst lige saa stort som nutildags, betegner dette altsaa en Intensitet i den ægteskabelige Frugtbarhed, uden økonomiske Hensyn til Husstanden eller sanitære til Hustruen, som er kendelig forskellig fra vor Tids¹⁾.

Vi ere nu naaede to Stadier frem og ere komne til det Resultat, at baade Ægteskabshyppigheden og Ægteskabsfrugtbarheden maa antages snarere at have været større end mindre i Fortiden end i Nutiden. Der staar endnu tilbage Spørgsmaalet om de uægte Fødsler. Vare disse talrigere før end nu?

Jeg skal om dette Spørgsmaal kortelig sige, at et direkte, statistisk Svar anser jeg det for umuligt at give. Grunden dertil har jeg egentlig alt udviklet i min Af-

¹⁾ Angaaende Ægteskabernes langt kortere Varighed i Fortiden, se min Beregning i „Historisk Tidsskrift“, 7. Række, I. S. 218—19 (Anmeldelsen af Dr. Bangs Skrift om Adelen), og ang. det store Børnetal i Ægteskaberne trods deres Kortvarighed, se dels sammesteds, dels „Historisk Tidsskrift“, 7. Række, II, S. 113 (min Anmeldelse af Prof. Fahlbecks Værk om Adelen). Hvilken Indflydelse Ægteskabernes Varighed har paa deres Frugtbarhed, er belyst hos Rubin og Westergaard: „Ægteskabsstatistik“, S. 80.

handling fra 1882 (Afsnit IV). Vi fandt her for Frue Sogn i København, at Antallet af uægtefødte udgjorde i Forhold til ægtefødte i 1651—69: 14,9 pCt., i 1670—89: 6,5 pCt., i 1690—1709: 6,5 pCt. og i 1710—29: 3,7 pCt. Dette syntes jo at tyde paa stærk Nedgang i Tallet paa fri Forbindelser o. l., men samtidig gik Fosterford, Fødsler i Dølgemaal med paafølgende Ihjælligning eller anden Bortrydning stærkt i Svang, og det var bl. a. for at komme dette Uvæsen til Livs, at Hittebørnsstiftelsen oprettedes i 1750¹⁾.

Naturligvis har der i tidligere Tider lige som i vore været Op- og Nedgang i disse Forhold, alt efter Standpunkterne for Sæd og Skik, men jeg anser det for givet, at lige saa lidt som man kan tage de spredte positive Opgivelser om Tallet paa dødfødte for gode Varer — eftersom Tallene gøre det klart, at de dødfødte simpelthen ikke anmeldtes — lige saa lidt tør man tage

¹⁾ Upaalideligheden i Tallene for uægtefødte fremgaar maaske bedst af, at Procenttallene for uægtefødte i Forhold til ægtefødte i „Garnisonen“ opgives for Aaret 1712 (Aaret efter Pest-aaret) til 47,5, derefter for 1713—15 til 29,4, 1716—18 til 10,0, 1719—21 til 3,4, 1722—24 til 2,8, 1727—29 (Oplysninger mangle for 1725 og 26) til 8,7. Se „Historisk Tidsskrift“ l. c. S. 522—23 og S. 542—47. Jfr. med de i Afhandlingen anførte Data om Barnemord og Ihjælligning m. m. Angivelsen i de svenske „Relationer“ om, at i Sverige udgjorde i Aarene 1749—56 Antallet af „qwarfde barn“ i alt 5345! Men „det är troligt, at flera på dette sättet omkomma, än de, som derföre upgifwas“. Hertil kom i de samme Aar 92 Barnemord, altsaa 10 aarlig. „At ... icke flere än 10 mördas, vittnar om gode politiske författningar til denna syndens hämmande emot förre tider, då pliktollen war i bruk“ (Relationerne etc. 123—24). Desuden anføres imidlertid for de ni Aar — foruden Koppar, Kighoste etc. — 89001 „okiänd barnsiuka“ (ca. $\frac{1}{2}$ af Fødslerne). Stor Paalidelighed tør man saaledes ikke vente sig af Datidens Dødsarsagsstatistik, selv hvor den stod relativt højt, og vel mindst, hvor den vedrører eller strejfer ind paa Forbrydelsesområdet.

Tallene for de uægtefødte døbte i Forhold til de ægtefødte som et virkeligt Udtryk for Forholdet imellem Fødsler uden for og i Ægteskabet. Med andre Ord: til de ægtefødte døbte bør der lægges en vis Kvotadel for ægtefødte dødfødte, til de uægtefødte bør der lægges et lignende Tal, men man maa være sig bevidst, at der saa endda mangler et vist Antal, ikke blot fordi Dødfødslerne altid (ogsaa nu) udgøre en større Andel af de uægteend af de ægtefødte, men ogsaa fordi der direkte bortryddedes uægtefødte, hvad der maa antages særlig at være sket i de Perioder, hvor Kirkebogsmaterialet viser et paafaldende ringe Antal uægte Fødsler. Naar man derfor har Tallet baade paa ægte- og uægtefødte døbte og forøger dette ved Hjælp af samme Forholdstal, f. Eks. det med Sikkerhed tidligst kendte fra det nittende Aarhundrede, kan man kun regne med at have et Minimumstal for fødte —, hvad der allerede i Forvejen er sandsynligt, eftersom der i Fortidens hele Kirkebogsmateriale for døbte (og døde) sikkert i og for sig har manglet Angivelser, saa at det kun kan antages for tilnærmelsesvis komplet. Følgen deraf er, at naar man forudsætter, at Fødselshyppigheden i Fortiden snarere var højere end lavere end nu, og derfor multiplicerer Tallet paa fødte med et lavt Tal for at finde Folketallet, da har man større Sandsynlighed for at naa til et for lavt end til et for højt Folketal, thi Antallet af fødte er et Minimumstal, og naar vi multiplicere dette med et lavt Tal, maa de to Faktorer give et Produkt, der snarest er for lavt. Frygter man derimod, at den Fødselshyppighed, man har regnet med, dog ikke er høj nok, da kan man trøste sig med, at er den ene Faktor, man multiplicerer med, for høj, saa er den anden Faktor,

Tallet paa fødte, for lav, og der er da Mulighed for, at Fejlene udjævne hinanden¹⁾).

Naar jeg antager, at Antallet af uægtefødte var stort i Fortiden, er det bl. a., fordi — som ovenfor omtalt — en saa stor Del af Samfundets brede Lag først ret sent kunde gifte sig. Hvor der er sene Giftermaal, vil der, under i øvrigt lige Forhold, være mange uægte Børn. For Fortidens Vedkommende kan det naturligvis ikke positivt godtgøres, man kan kun i Almindelighed henvise til, at hvor der var meget Militær og mange Tyende etc., var der megen Løsagtighed²⁾. For Nutiden skal jeg anføre følgende Data.

Som bekendt ere Tallene paa uægtefødte i Forhold til ægtefødte meget forskellige i de forskellige Dele af Landet. Særdeles meget afhænger her af Befolkningens Moral og Sædvaner, men af stor Betydning, ja paa en Maade afgørende, bliver det selvfølgelig desuden, om Kvinderne blive tidligt gifte — thi de gifte kunne ingen uægte Børn faa —, eller om dette ikke er Tilfældet. Opgørelsen heraf kan foretages meget detailleret, men da vi ingen almindelig Folketælling have haft siden 1890, og det kun drejer sig om at illustrere det foreliggende Emne, ikke i og for sig at hidsætte en Redegørelse angaaende Hyppigheden af uægtefødte i Nutidens Danmark, skal jeg nøjes med at belyse Spørgsmaalet fra følgende Synspunkt: Hvormange af de gifte fødende i hver Landsdel ere under 25 Aar, og hvor mange ugifte fødende findes i Forhold til gifte fødende i samme Landsdel, alt for Femaaret 1890—94? Jeg behøver ikke at gentage, at til en ud-

¹⁾ Det er denne sidste Betragtning, jeg har fremhævet i min Afhandling af 1882, „Historisk Tidsskrift“ I. c. S. 503, Note.

²⁾ Se bl. a. „1807—14“, andet Kapitel.

tømmende, ja blot udførlig Behandling af Sagen maatte Spørgsmaalet stilles mere vidt og mere rationelt (Antallet af ugifte fødende i hver Aldersklasse i Forhold til samtlige ugifte i Aldersklassen m. v.), men, som sagt, hertil foreligger der intet nyt Materiale, og til vort Brug ville de følgende Data være tilstrækkelige.

Tabel 6.

1890—94.

	1.	2.	3.
	Antal gifte fødende	Af hver 1000 af 1 vare under 25 Aar	For hver 1000 af 1 var Tallet paa ugifte fødende
I. Danmark	308105	163	104
II. { København	41444	179	264
{ Vest- og Midtjylland . .	55255	148	48
III. { Fyn	32466	145	109
{ Østjylland	90564	158	91
{ Bornholm	5132	171	89
{ Lolland-Falster	12828	172	88
{ Sjælland (uden Kbhvn.)	70416	183	74

Den anden Afdeling (II) af ovenstaaende Tabel indeholder de to Modsætninger, København og Vest- og Midtjylland (Ribe, Ringkøbing, Thisted og Viborg Amter). De to Promilletal bestemmes aabenbart hovedsagelig af de særlige Kulturforhold i Hovedstaden — med Fødselsstiftelsen — og af, kan man maaske sige, de særlige Naturforhold, der have fostret Hedens, Klitternes og Havets midt- og vestjydske Befolkning og dennes Tanke- og Følelsessæt. Men gaa vi derefter til den ø-danske Befolkning og indbefatte under denne Østjylland (Veje, Aarhus, Randers, Aalborg og Hjørring Amter), da se vi Tabellen give et skarpt Udtryk for den Sætning: des

flere gifte under 25 Aar, des færre ugifte fødende.

Herimod kan ikke indvendes, at mange ugifte fødende netop er Grunden til faa gifte fødende — fordi ugifte Mødre vanskeligere skulde blive gifte —, thi den ugifte Moder vil netop ofte blive gift med Barnefaderen, og det er derfor af reel Betydning at iagttage, at hvis der paa Fyn havde været saa stort et Promilleantal gifte under 25 Aar som paa Sjælland (udenfor København), saa vilde denne Forøgelse, af 38 pro mille, have været større end Fyns Overtal af ugifte fødende nu er, nemlig 35 pro mille. Lægger man Promilletallene for Kolonnerne 2 og 3 sammen, faa vi, at for hver 1000 gifte fødende udgjorde Antallet af gifte fødende under 25 Aar + Antallet af ugifte fødende:

Fyn	254
Østjylland	249
Bornholm	260
Lolland-Falster	260
Sjælland (uden København) . . .	257

Forholdstallet er saaledes overalt 25 à 26 pCt., og Forskellen er næsten udjævnet. — Nu siger det sig selv, at dels kunne ogsaa andre Indflydelser gøre sig gældende, dels kan der være noget skuffende ved Tallene, fordi det naturligvis langt fra er givet, at en Forøgelse af gifte fødende under 25 Aar vilde have medført netop en tilsvarende Formindskelse af ugifte fødende; endelig gælder den anførte Skala kun, naar man tager Landsdelene samlet som ovenfor angivet, medens der allerede, naar man gaar til de enkelte Amter, viser sig meget betydelige Afvigelser. Men i sidstnævnte Henseende var det atter muligt, at man paa ny kom til en lignende Opstilling af

Skalaen som her meddelt, naar man sammenstillede Herreder og Sogne m. v. efter deres Antal af gifte og ugifte fødende; i hvert Fald er der en aabenbar Sammenhæng, hvad der jo i og for sig ogsaa er yderst forstaaeligt, mellem Lejligheden til Børneavl uden for Ægteskab, paa Grund af ugift Stand, og Hyppigheden deraf. Tabellen gør det utvivlsomt, at sene Giftermaal fremme uægte Fødsler, og omvendt.

Ved Siden af denne Nutidsstatistik for Danmark skal jeg anføre Uægtefødslernes Forhold til Ægtefødslernes i det Land, som alt foran er nævnt som det videst gaaende i Ægteskabshindringer ad legislativ Vej, nemlig Bayern. En væsentlig Indskrænkning i disse Ægteskabshindringer skete først ved Lov af 16 April 1868, og hvorledes denne virkede, vil fremgaa af følgende Oversigt:

Af hver 10000 fødte (ægte og uægte) vare uægtefødte:

1826:	2050
1836:	2107
1846:	2054
1856:	2114
1859:	2357
1862:	2250
1865:	2250

Allerede i selve Aaret for den ny Lov, 1868, begyndte Loven at virke — hvad der jo er rimeligt nok, da løse Forbindelser straks kunde gaa over til faste —, og vi faa derefter:

1868:	1997
1871:	1520
1891:	1409
1896:	1406
1897:	1394
1898:	1361

Saaledes har Loven bragt en Nedgang fra 23 à 24 Procent til 13 à 14 Procent uægte Fødsler. Ogsaa det sidstnævnte Procenttal er højt og endnu paavirket af bestaaende Ægteskabshindringer —, men Forskellen imellem, om henved $\frac{1}{4}$ eller kun $\frac{1}{7}$ à $\frac{1}{8}$ af Fødslerne ere uægte, er jo dog overordentlig stor, og Lovens Virkninger ere saaledes i høj Grad talmæssig paagribelige ¹⁾.

— Den noget ældre Alder, i hvilken nogle Samfundslag i tidligere Aarhundreder maatte indgaa Ægteskab, har hverken gjort Tallet paa Ægteskaber mindre eller Ægteskabsfrugtbarheden ringere end i vor Tid; men Forholdet maa utvivlsomt have bidraget til at forhøje Tallet paa uægtefødt.

III.

Der rejser sig nu det Spørgsmaal, hvilket Udslag en rigelig Fødselshyppighed, men en endnu større Dødelighed gav sig i Befolkningens Aldersfordeling. — I al Almindelighed kan det siges, at ved stor Fødselshyppighed ville Børnealdersklasserne være forholdsvis tættere besatte end ved ringe. Det er jo ogsaa klart, at naar de voksne have talrigt Afkom, vil dette, under i øvrigt lige Forhold, udgøre en større Del af den hele Befolkning, end naar de have et mindre talrigt. Derfor se vi, at trods den stærke Indvandring af voksne til de nordamerikanske Fristater, ere, paa Grund af den store Fødselshyppighed, Børnealdersklasserne i dette Land meget stærkt repræsenterede — Aldersklasserne 0—10 Aar rumme (1880)

¹⁾ Statistisches Jahrbuch für das Königreich Bayern. Aarg. 1897 og 1899.

267 p. m. af Befolkningen —; ogsaa i Tyskland finde vi en stor Fødselshyppighed, der dog er ringere end Amerikas, men med hvilken der paa den anden Side forbinder sig en betydelig Udvandring af voksne, saa at Aldersklasserne under 10 Aar udgøre (1890) 242 p. m. af den hele Befolkning. Men i Frankrig er det tilsvarende Tal (1891) 175 p. m.! ¹⁾

Antage vi nu imidlertid, at vi have to Perioder med omtrent samme Fødselshyppighed, men med forskellig Dødelighed — en Forskel, der fornemmelig vil paavirke Dødelighedskvotienterne i Børnenes, dernæst i de aldrendes Aldersklasser —, da faar Perioden med størst Børnedødelighed et forholdsvis ringere Antal Individer i de unges Aldersklasser end den næste Periode; i denne vil Befolkningen atter tælle dels forholdsvis flere Børn, dels forholdsvis færre voksne, fordi disse sidstes Tal er paavirket af forrige Periodes forholdsvis faa Børn, der jo nu danne de voksnes Klasser. Sidstnævnte kunne imidlertid atter deles i de produktive og de gamles Aldersklasser, og, med formindsket Dødelighed, ville disse sidste fyldes mere, hine udtyndes, saa at de produktive Aldersklasser

¹⁾ For Frankrig angives Befolkningen under 20 Aar til i 1791 at have udgjort 447 p. m. af Befolkningen, i 1851: 361 p. m. og i 1891: 350 p. m., Virkningen af den stærkt aftagende Fødselshyppighed. (Se bl. a. Mayr: Statistik u. Gesellschaftslehre II. Freiburg i B., 1897, S. 84 ff., jfr. Artiklen „Altersgliederung“ i Handwörterbuch d. Staatsw., 2. Aufl.) — Naar Dr. Bang i sin Afhandling (l. c. S. 444) udtaler om nogle Sognefolketal, med Aldersfordeling, fra det syttende Aarhundrede: „De uproduktive Aldersklasser synes altsaa at have omfattet en ikke saa lidt større Del af Befolkningen, end de gør i vore Dage. Dette gør os paa Forhaand lidet tilbøjelige til at tro paa, at Fødslernes Antal i Datiden har været stort i Forhold til hele Befolkningens Antal“, da beror hele denne Opfattelse paa en Misforstaaelse af den virkelige Sammenhæng.

baade paa Grund af ringe Rekrutering fra tidligere Perioder og paa Grund af nuværende stærk Udfyldning af Børnenes og de gamles Klasser en Tid lang kun ville omfatte en forholdsvis ringe Del af den samlede Befolkning; dette vedvarer, indtil den talrigere Børnebefolkning i næste Omgang kommer de produktive Aldersklasser — der ved deres mindre Talrighed i Mellemtiden har bragt et forholdsvis mindre Antal Børn til Verden — til gode, hvorved deres Andel af Befolkningen atter vokser, o. s. fr. Endelig paavirkes Tallene af Vandringerne, som forøge de produktive Aldersklassers Tal i de Lande, der have Overskudsindvandring, formindsker det i de Lande, der have Overskudsudvandring, og vice versa med Hensyn til de øvrige Aldersklasser. Alle disse Forhold slynge

Tabel 7.

		Folketællingen 178	
		Mandk.	Kvinde
I alt		416195	42385
Deraf pro mille	0—20 Aar	408,1	40
	20—40 —	310,0	30
	40—60 —	201,8	19
	60 Aar og derover	80,1	9
		1000,0	1000

Det vil ses af denne Tabel, at ved alle fire Tællinger omfattede Befolkningen under 20 Aar i hvert af de to Køn noget over to Femtedele af den hele Befolkning; for begge Køn tilsammen udgjorde den 404,3 p. m. i 1787, stigende fra Tælling til Tælling til 438,1 p. m. i 1890.

Man kunde nu først og fremmest spørge, om denne Forskel mellem 1787 og 1890 ikke skyldes Tællingens Mangelfuldhed i 1787. Denne var, lige som vor første

sig ind i hinanden — oven i Købet med vekslende Fødsels-, Dødeligheds- og Vandringskvotienter —, saa at en Opredning af hele dette Skifte i Aldersfordelingen i Reglen vil være af yderst vanskelig og problematisk Art. Dog ville visse stærkt udprægede Fænomener i Fødsel, Død eller Vandring sætte deres fra Tælling til Tælling paa viselige Spor, og for Perioder med væsentlig forskelligt Præg vil man i store Træk forholdsvis let kunne angive Virkningerne af Befolkningens Bevægelse paa Aldersfordelingen. Det er dette sidste, vi ville forsøge ved Hjælp af de følgende Data.

Aldersfordelingen ved Folketællingerne af 1787 og 1801 og ved de to sidste Folketællinger i det nittende Aarhundrede fremgaar af nedenstaaende Oversigt:

Folketællingen 1801		Folketællingen 1880		Folketællingen 1890	
Mandk.	Kvindek.	Mandk.	Kvindek.	Mandk.	Kvindek.
58683	466997	967360	1,001679	1,059157	1,113223
408,6	402,6	439,6	416,2	453,4	423,4
293,5	295,3	280,7	289,3	270,2	285,0
209,4	202,9	190,4	192,4	180,2	183,8
88,5	99,2	89,3	102,1	96,2	107,8
1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0

Folketælling 1769, en Sommertælling, medens alle Tællinger i det nittende Aarhundrede have været i Februar Maaned, og det antages, at den baade af denne og andre Grunde har været ukomplet. Medens imidlertid Mangler ved Nutidstællinger navnlig ville gælde Børnealderklasserne, var det i Fortiden lige saa sandsynligt, at de voksne ikke kom med i Tællingen, fordi de frygtede for, at denne stod i Forbindelse med Militærbyrder eller

Skattepaalæg, og derfor søgte at unddrage sig den. Det ved en Sommertælling fremkomne Deficit vil ogsaa i højere Grad hidrøre fra voksne end Børn, og endelig finde vi, at Befolkningen under 20 Aar i 1801 udgjorde 405,6 p. m., altsaa kun lidet mere end i 1787, og Tællingen af 1801 betragtes som en „moderne“, en fuldstændig Tælling.

Aarsagen til Aldersforskydningen maa da ligge i selve „Befolkningens Bevægelse“. Men Fødselshyppigheden i den sidste Trediedel af det attende Aarhundrede var, som vi om lidt skulle se, større end nutildags, saa deri kan Aarsagen til de unges ringe Andel af den hele Befolkning ikke søges; derimod har utvivlsomt den meget betydelige Dødelighed (jfr. nedenfor) væsentlig Indflydelse derpaa. Et andet Moment finde vi i, at der forud for Tællingerne i 1880 og 1890 er foregaaet en betydelig Overskudsudvandring fra Landet, medens det maa antages, at der i de sidste Decennier af det attende Aarhundrede var Overskudsindvandring. Kombinationen af stor Børnedødelighed, formindskende de unges Aldersklasser, og Overskudsindvandring, forøgende de voksnes, maa give smaa Forholdstal for hine, store for disse i det attende Aarhundredes Tællinger, medens nøjagtig de modsatte Forhold give de modsatte Resultater i de sidste Tællinger af det nittende Aarhundrede.

Hvor stor Overskudsindvandringen har været, lader sig ikke med Sikkerhed bestemme. I „Danmarks Statistik“ har Scharling fremsat den Antagelse, at Folketallet for 1769 — der oprindeligt opgjordes til 785000 og derefter med Tillæg for Militær beregnedes til 815000 — maa ansættes til 835000; idet han hertil lægger Tallet for Fødselsoverskuddet 1769—86 og 8000 for Indvandrings-

overskud, kommer han til et Folketal i 1787 af 865000 i Stedet for Tællingens eget Hovedresultat 840000; endvidere forøger han de 865000 i 1787 med Fødselsoverskuddet 1786—1800 og atter med 8000 Indvandringsoverskud, hvorved han naar til 1801-Tællingens Folketal, 926000. Aarsagen til, at Scharling forhøjer Folketællingstallene, er dels, at man ellers vil komme til at regne med et formentlig for højt Tal for Indvandringsoverskud, dels at Tællingsresultaterne 1769 og 1787 i og for sig, som Sommertællinger etc., maa anses for at have givet for lave Resultater; det oprindelige Tal for 1769, 785000, forøges derfor med 50000 — hvad allerede Forfattere i det attende Aarhundrede have anset for rimeligt —, og Overskudsindvandringstallet bliver da kun 16000, som fordeles lige mellem de to Perioder 1769—87 og 1787—1801¹⁾.

At der har fundet Overskudsindvandring Sted paa hin Tid er altsaa givet, og jeg antager, at den endog har været ret betydelig. Man huske, at her er Spørgsmaal om det egentlige Danmark, Hovedlandet baade for Norge og for Hertugdømmerne. Indvandringen har saa at sige været politisk og territorielt bestemt, i hvert Fald, hvor der var Tale om Militær fra Hertugdømmerne, studerende fra Norge og lignende Samfundsgrupper. Men den har ogsaa omfattet Haandværkssvende fra Tyskland, Tyende fra Sverige, udenlandske Søfolk o. s. fr.

Særlig betegnende ere Forholdene i København. Folketallet i København kan — naar man vil tage Hensyn til de ovenfor anførte Forhøjelser for hele Landet — ansættes til ca. 95000 i Aaret 1769, ca. 93000 i Aaret

¹⁾ „Danmarks Statistik“ I og, navnlig, Supplementbindet S. 79—88.

1787 og 101000 i Aaret 1801. Tilbagegangen fra 1769 til 1787 skyldes ingen Nedgang i Fødslerne, men en Dødelighed saa stor, at Dødsfaldsoverskuddet i alt udgjorde 6000, og fra 1787—1801 udgjorde Dødsfaldsoverskuddet i alt 1300. Men dette betyder, at der i 1769—87 var et Indvandringsoverskud paa 4000, i 1787—1801 et Indvandringsoverskud paa 9300, d. e. et aarligt Indvandringsoverskud i Forhold til Middelbefolkningen af 0,24 pCt. 1769—87 og 0,69 pCt. 1787—1801. Altsaa Kopper og alskens andre hærgende Sygdomme bragte en Dødelighed, der maa ansættes til 35 à 40 p. m. af Befolkningen, men samtidig var Indvandringen efter Datidens Forhold ganske betydelig. Overskudsindvandringen til København 1769—87 var som i den første Trediedel af det nittende Aarhundrede, 1801—34, og Overskudsindvandringen 1787—1801 var større end i den anden Trediedel af det nittende Aarhundrede (0,69 i 1787—1801 mod 0,67 i 1834—1870¹⁾).

København har altsaa i den her nævnte Periode haft et Indvandringsoverskud af godt 13000; og dersom f. Eks. 5000 heraf ere komne fra Provinserne, og vi regne

¹⁾ I „1807—14“ har jeg søgt at vise, hvorledes „den glimrende Handelsperiode“ var i langt højere Grad en Realitet, end man ofte har villet gøre den til. Et af de Argumenter, man har anført derimod, er den ringe Tilvækst i Københavns Befolkning i sidste Slægtled af det attende Aarhundrede. Men man har da overset, hvad alt nævnte Skrift gør opmærksom paa (jfr. l. c. S. 113—16), at den ringe Tilvækst skyldes en overvættets Dødelighed — som intet har med Næringslivet at gøre —, medens der, navnlig i Aarhundredets sidste Decennier, var en forholdsvis omfattende Indvandring. I de oftnævnte svenske „Relationer“ hedder det (S. 67): „Köpenhamn har nästan så många Svenske som egne Handtvärkare, tjenestehjon og Båtsmän“.

med det ovenanførte Indvandringsoverskud til hele Landet af 16000, skulde af disse 8000 være komne til København, 8000 til det øvrige Danmark. Men i Virkeligheden ved vi jo ingen Besked herom, da talmæssige Oplysninger om Indvandringen fra Provinserne til Hovedstaden kun foreligge spredtvis, vi maa altsaa holde os til de 16000, som i de sidste tredive Aar af det attende Aarhundrede skulle være indvandrede (udover udvandrede) til Danmark, og som vel hovedsagelig have været voksne Personer. I øvrigt tror jeg, at de 16000 ere et Minimumstal, allerede af den Grund, at Forhøjelsen af det oprindelige Tal ved Tællingen i 1769 med 30000 til 815000 vist nok var for rigelig — den hidrørte fra, at man i 1769 havde udeladt Militæret og nu overførte til 1769 Militærtallet fra 1787, hvad der anses for at have været „i Favør af Folketællingen 1769“ —, endsige naar de 815000 yderligere forhøjes med 20000¹⁾. Denne sidste Forøgelse er jo foretaget netop for ikke at komme til for stort et Overskudsindvandringstal i Perioden op til 1801, men den har altsaa i og for sig intet at bygge paa, og de stærkt opadgaaende Konjunkturer i hin Periode — hvis Tilstedeværelse, som sagt, ikke modsiges af de store Dødelighedstal — samt den selvfølgelige Tiltrækning, Residenslandet havde for de øvrige Statsdele, gøre det egentlig ubetænkeligt at regne med et forholdsvis stort Indvandringstal. Dog, hvorom alting er, Indvandringen maa have paavirket Tallene for Aldersklasserne efter 20 Aar ikke uvæsentlig, mest — som det ogsaa fremgaar

¹⁾ Jfr. Statistisk Tabelværk, 1. Hæfte, S. VII.

af Procenttallene — for Mandkønnets Vedkommende og har altsaa haft Betydning for hele Aldersfordelingen¹⁾.

Den forholdsvis talrige Befolkning ved Tællingen 1787 i Aldersklasserne 20—60 Aar genfindes i de ret høje Tal for Aldersklasserne over 40 Aar ved Tællingen 1801; dels af denne Grund, dels fordi Aldersklasserne under 20 Aar ere svagt repræsenterede i 1787, finde vi lavere Procenttal i Aldersklassen 20—40 Aar i 1801 end i 1787, og de vilde sikkert have været endnu lavere, hvis de ikke vare blevne paavirkede af Indvandringen.

Samle vi ved de forannævnte fire Tællinger de produktive Aldersklasser, 20—60 Aar, under et, faa vi følgende Oversigt:

	Af hvert 1000 af				Af hvert 1000 af			
	Mandkøn				Kvindekøn			
	1787	1801	1880	1890	1787	1801	1880	1890
0—20 Aar	408	409	440	454	401	403	416	423
20—60 —	512	503	471	450	506	498	482	469
60 Aar og derover	80	88	89	96	93	99	102	108
	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Saaledes er den produktive Alders Andel af den hele Befolkning fra 1787 til 1890 formindsket med $\frac{1}{8}$

¹⁾ I Aaret 1890 fandtes der i Danmark af ikke-danskfødte af Mandkønnet 34000. Man kan antage, at ca. 30000 af disse vare over 20 Aar (thi i København vare i 1890 89 pCt. af de fremmede over 18 Aar). Tænke vi os disse 30000 udeladte af den mandlige Befolkning i dens Helhed og af Aldersklasserne over 20 Aar, vilde disse kun udgøre 533 p. m. af Befolkningen i Stedet for som nu 547 p. m., Befolkningen under 20 Aar altsaa 467 i Stedet for 453 p. m. Selvfølgelig kan man ikke udelade de fremmede uden ogsaa at udelade deres her i Landet fødte Børn, hvad der atter vilde forandre Forholdet, men de anførte Data kunne dog tjene til en Illustrering af, hvilke Aldersklasser de indvandrede fornemmelig tilhøre, og den Forskydning, et selv forholdsvis ringe fremmed Element kan fremkalde i Aldersfordelingen.

for Mandkønnet, $\frac{1}{14}$ for Kvindekønnet Vedkommende, de unges Andel (Aldersklassen under 20 Aar) er steget med henholdsvis $\frac{1}{9}$ og $\frac{1}{18}$, og de gamles Andel (Aldersklassen paa 60 Aar og derover) med henholdsvis $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{6}$. Grundene hertil ere altsaa: langt større Dødelighed for Børn i Slutningen af det attende end i Slutningen af det nittende Aarhundrede, derfor ringere Børneantal, dernæst kortere Levetid for de voksne i hint end i dette Aarhundrede, derfor færre gamle, endvidere Overskudsindvandring i det attende Aarhundredes, Overskudsudvandring i det nittende Aarhundredes sidste Slægtled — begge særlig vedrørende Mandkønnet —, derfor flere „produktive“ i den første end i den sidste Periode, navnlig for Mændenes Vedkommende, endelig gensidig Paavirkning af alle tre Aarsager, der tilsammen have tilvejebragt Forskydningen.

Tilbage staar endnu det Spørgsmaal: hvor stor var Fødselshyppigheden i det attende Aarhundredes sidste Trediedel? Det tilstedeværende Materiale viser følgende Data:

		Fødsler	Dødsfald
Aarene 1769—1786	gnstl. . .	26405	25010
— 1787—1800	— . .	27862	24169

Efter Fødsels- og Dødsangivelsernes Art paa hin Tid tror jeg, at man mindst maa forøge disse Tal med $\frac{1}{16}$, hvis man vil have Tal, der svare til vor Tids for fødte og døde, inclusive dødfødte for begge. I hvert Fald maa der formentlig gøres et Tillæg, naar vi, til Udfindelse af Fødselshyppigheden og Dødeligheden, tillige ville regne med de forhøjede Tal for Folketællingerne

1769 og 1787 (835000 og 865000), og vi faa da følgende Kvotienter:

	Fødselshyppighed pro mille	Dødelighed pro mille	Fødselsoverskud pro mille
1769—1787	33,0	31,3	1,7
1787—1801	33,1	28,7	4,4

Vi finde saaledes for hele Perioden en Fødselshyppighed af ca. 33 p. m. mod vor Tids 31 p. m. og en Dødelighed af ca. 30 p. m. mod vor Tids 17 p. m. (alt incl. dødfødte), altsaa et Fødselsoverskud af 3 p. m. mod 14 p. m. At benytte Dødelighedstallene til en Kalkulation af Folkemængden viser sig blot ved disse Par Tal som en vovet Sag, Dødeligheden 1769—87 er $\frac{1}{10}$ større end 1787—1801, og den er fra det ene Aar til det andet undergivet de bratteste Svingninger; i vor Tid er Dødeligheden gaaet ned til næsten Halvdelen af dens Styrke 1769—87. Langt nærmere ved hinanden staa samtlige Fødselstal. Dersom vi multiplicere de ovenanførte Fødselstal for hver af de to Perioder 1769—1787 og 1787—1801 med 30 (uden først at have givet et Tillæg af $\frac{1}{16}$, jfr. Afhandlingen af 1882), ville vi faa to Middelfolketal, der ligge godt 7 Procent under de her forudsatte — og Forskellen mellem Resultatet af Folketællingen 1769 og det nu antagne Folketal (785000 mod 835000) er $6\frac{1}{2}$ pCt.!

Det er altsaa vel værd, selv med Fare for en klækkelig Unøjagtighed, at beregne Fortidens Folketal efter Fødsler (døbte) — thi hvor glade vilde vi ikke i Perioder uden Folketælling være selv med en ukorrigeret Folketælling som den af 1769 —, og nærmere komme vi vel ikke det rette end ved at multiplicere de døbtes Tal

med c. 30 og da være belavede paa en Fejlmulighed til hver Side af ca. $\frac{1}{10}$. Men selv om man ikke beregner Folketal, er det af sociale og andre Grunde af stor Betydning at erfare Tallene paa Vielser, Fødsler og Dødsfald for saa lang Tid og med saa stor Nøjagtighed, som de kunne fremskaffes. Med Hensyn til „Befolkningens Bevægelse“ tror jeg, at enhver ny Undersøgelse vil godtgøre, at Befolkningen som Hovedregel giftede sig, saa snart Lov og Sædvane tillod det, satte Børn i Verden efter Evne, men at Tilvæksten var ringe paa Grund af den store Dødelighed. Og selv om Folketallet en Tid gik fremad, kom pludselig et Pestaar og begravede, hvad Decennier havde bygget op. „Vorder frugtbare og formerer Eder og fylder Jorden!“ Frugtbarhedsbudet kunde man efterkomme og gjorde det, men Jorden fyldte man kun paa Kirkegaardene, man befolkede ikke Landene. Dog kun at fødes til usselt Liv eller snarlig Død, det var egentlig det, Malthus kæmpede imod.

Imidlertid er der siden Malthus' Dage sket mærkelige Ting i Europa. Fra Aar 1800 til Aar 1900 er vor Verdensdels Befolkning vokset fra ca. 187 til ca. 400 Millioner Indbyggere, og endda ere 25 à 30 Millioner Mennesker gaaede til fremmede Verdensdele, og deres Efterkommere tilhøre disse Lande. For „Østeuropas“ Vedkommende har Fødselshyppigheden i hele Aarhundredet holdt sig omkring 45 à 47 p. m., medens Dødeligheden har været jævnt aftagende. Ogsaa i „Vesteuropa“ er Dødeligheden i stadig og stærk Nedgang, men her er tillige i det sidste Slægtled Fødselshyppigheden i Vigen. Den er siden Begyndelsen af 1870'erne — altsaa samtidig med stærkt økonomisk Opsving, navnlig for de brede,

talrigste Befolkningsklasser — gaaet ned fra 34,3 p. m. (levendefødte) til 31,3 p. m., en Forskel, der repræsenterer 700000 Fødsler aarlig i Nutidens „Vesteuropa“! Dette kan i Aarsager og i Virkninger ses baade som godt og som ondt, men det er i hvert Fald et Nutids-, ikke et Fortidsfænomen.
